

OkvirKO – priručnik
za osnaživanje mladih
u procesu izlaska iz
alternativne skrbi

Zašto OkvirKO?

OkvirKO – priručnik
za osnaživanje mladih
u procesu izlaska iz
alternativne skrbi

Zašto
OkvirKO?

IZDAVAČ:

**Udruga „Igra“ – za pružanje
rehabilitacijsko-edukacijske i
psihosocijalno-pedagoške pomoći**

Sveti Duh 55, 10000 Zagreb

Tel/Fax: + 385 1 37 045 37

E-mail: udruga.igra@udrugaignra.hr

Web page: www.udrugaignra.hr

SOS Dječje selo Hrvatska

Zavrtnica 5/III, 10000 Zagreb

Tel: +385 1 46 100 66

Fax: +385 1 46 182 08

E-mail: info@sos-dsh.hr

Web page: www.sos-dsh.hr

Dječji dom „Maestral“

Jurja Šišgorića 4, 21000 Split

Tel/Fax: +385 21 535 300

E-mail: dom.maestral@st.htnet.hr

Web page: www.ddmaestral.hr

UREDNICI:

Sunčana Kusturin, univ. specijalist supervizije psihosocijalnog rada

Toni Maglica, profesor defektolog – smjer poremećaji u ponašanju

Krešimir Makvić, profesor socijalni pedagog

AUTORI :

Sunčana Kusturin, univ. specijalist supervizije psihosocijalnog rada

Toni Maglica, prof. defektolog – smjer poremećaji u ponašanju

Krešimir Makvić, prof. socijalni pedagog

Tamara Bobić, prof. rehabilitator

Danijela Perić, diplomirana socijalna pedagoginja

Dragana Knezić, psihologinja

Anamarija Adamek, prof. sociologije

Meri Ćurin Gladina, diplomirana učiteljica

mr. sc. Anita Jaman

Anja Mirosavljević, prof. socijalni pedagog

Prof. dr. sc. Branka Sladović Franz

Željka Kuzman

Kruno Topolski

Marina Perički

mr. sc. Ivan Delić defektolog – soc. pedagog

Ksenija Živčić, dipl. soc. radnik

Ivana Zadro, prof. socijalni pedagog

Stana Vereš, prof. psihologije

Željko Crljen, prof. fizike

Rajka Papić, dipl. socijalna radnica

LEKTOR:

Vedrana Topić, aps. talijanskog jezika, književnosti i muzeologije

GRAFIČKO OBLIKOVANJE:

Bestias dizajn d.o.o.

ILUSTRACIJE:

Romana Glavurdić

MULTIMEDIJALNO OBLIKOVANJE DVD-a:

Igor Pandl

DONATORI:

Osnovna sredstva za troškove smještaja i putovanja članova radne skupine tijekom sastanaka u Zadru i

Mariji Bistrici osigurali su Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske i SOS Dječje selo Hrvatska.

Sredstva za snimanje edukativnog filma osigurao je Grad Zagreb – Gradski ured za obrazovanje,

kulturu i šport. Sredstva za dizajn i tisak osiguralo je SOS Dječje selo Hrvatska.

ISBN 978-953-55003-5-3

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 871758

Predgovor

Konvencija o pravima djeteta podrazumijeva da svako dijete treba biti u potpunosti pripremljeno za samostalan život u društvu. Ujedno obvezuje sve one koji su se svojim pozivom i profesionalnim djelovanjem opredijelili za odgoj, obrazovanje i skrb o djeci na sustavnu pripremu djece i mladih za izazove samostalnog života, posebice onih koji su odrastali bez odgovarajuće roditeljske skrbi.

Autori priručnika OkvirKO prepoznali su potrebe mladih iz sustava skrbi i onih koji brinu o njima te im ponudili priručnik koji će ih osnažiti i pomoći im u pripremi i gradnji čvrstih temelja za samostalan i produktivan život u zajednici. Ovaj priručnik svojim sadržajem i formom na jednostavan način približava djeci i mladima brojne izazove samostalnog života te im uz individualan pristup i stručno vodstvo pomaže u osvještavanju njihovih snaga, razvijanju potrebnih znanja, vještina i stavova. Kompetencije koje nude i ističu autori zadiru u sve segmente života mladih u zajednici. Nedvojbeno je da će na taj način informirana, osnažena i kompetentna mlada osoba moći lakše prepoznati mogućnosti i načine zaštite te pronaći put u ostvarenju svih svojih prava.

Posebna je vrijednost ovog priručnika mogućnost direktnog sudjelovanja u njegovom kreiranju dana mladima koji imaju iskustvo pripreme za samostalan život. Djeca i mladi utkali su svoje iskustvo, znanje i vještine te na taj način aktivno participirali u sadržaju priručnika i tako će ohrabriti svoje vršnjake u prvim danima samostalnog života. Priručnik OkvirKO pruža mladima priliku da sudjeluju u planiranju osobnog života što ih zasigurno osnažuje te stvara temelje za razvoj osobne odgovornosti i samostalnosti. Stoga vjerujem da će ovaj priručnik u konačnici doprinijeti kvalitetnijoj pripremi mladih za izazove samostalnog života te biti praktičan alat za njih same i sve one koji će ih pratiti na tom putu.

PRAVOBRANITELJICA ZA DJECU
Mila Jelavić

Sadržaj

OkvirKO – priručnik za osnaživanje mladih u procesu izlaska iz alternativne skrbi

Zašto OkvirKO?

1. Kako i zašto je nastao <i>OkvirKO</i>	6
2. <i>OkvirKO</i> -ov Okvir	12
3. Suvremene spoznaje o izlasku mladih iz alternativne skrbi	18
4. Specifičnosti posttremanske skrbi za mlade s problemima u ponašanju	30
5. Međunarodni i domaći pravni i zakonodavni okvir izlaska iz skrbi	42
6. Prijedlog organiziranja i provedbe procesa izlaska iz skrbi	52
7. Primjeri prakse i što je još potrebno imati na umu	56
8. Prikaz prepreka i prijedlozi rješenja	62
9. Korištena literatura	70

KAtalog KOMPetencija – KaKo

Kako se kretati kroz KaKo

Preduvjeti za izlazak iz skrbi

Ključne kompetencije

1. Zapošljavanje
2. Financije
3. Stanovanje
4. Obrazovanje
5. Zdravlje
6. Praktične vještine
7. Socijalna mreža i sustav podrške
8. Slobodno vrijeme i uključenost u zajednicu
9. Osobni razvoj
10. Ostalo

Za one koji žele znati više

JA ću ovako! – radna bilježnica za mlade

CD

1. O projektu OkvirKO
2. Dokumentarno-edukativni film Okus skrbi
3. Sve tri publikacije u PDF formatu
4. Recenzije priručnika

Zašto je mladima iz skrbi potrebna podrška?

Kako i zašto je nastao OkvirKO

Prema zakonima RH (Obiteljski zakon, Zakon o socijalnoj skrbi, Zakon o sudovima za mladež) Centri za socijalnu skrb i Sudovi za mladež mogu uključiti djecu ili mlade u neki oblik institucionalne ili izvaninstitucionalne skrbi radi njihova daljnjeg odgoja ili obrazovanja. Djeca ili mladi smještaju se u alternativne oblike skrbi zbog neprihvatljivih i neadekvatnih obiteljskih prilika, zbog vlastitog neprihvatljivog ponašanja, činjenja kaznenih djela, bio-psiho-socijalnih ili nekih drugih razloga.

Smještaj u ustanovu (dom za djecu ili odgojnu ustanovu) oblik je alternativne skrbi kroz koju dijete/mlada osoba dobiva pomoć i podršku u odrastanju. No paralelno je izloženo mnogim **rizicima** koji čine njegov razvoj specifičnim i rizičnim:

- Unutar ustanove djeca i mladi žive u nerealnoj životnoj situaciji te najčešće nemaju priliku učiti o kuhanju i pripremanju jela, plaćanju računa, cijeni hrane, pranju rublja i slično te ne razvijaju životne vještine neophodne za samostalan život
- Djeca i mladi iz domova vrlo često su stigmatizirani, bilo da oni sami imaju osjećaj manje vrijednosti zbog činjenice da su iz doma (često imaju osjećaj da ih ljudi promatraju kao da znaju da su iz doma), bilo da ih društvo zbog toga uistinu drugačije tretira
- Unutar ustanove djeca i mladi razvijaju i mnoge neadekvatne oblike ponašanja jer se susreću s vršnjacima koji imaju nepovoljan utjecaj na njih te kako bi zauzeli svoju poziciju u društvu i na neki način se dokazali, odnosno zadovoljili potrebu za prihvaćanjem i poštovanjem, posežu za drogama, alkoholom, cigaretama i sl.
- U želji da se pomogne mladima, ustanove ih često zaštićuju pa se mladi naviknu da drugi rješavaju njihove probleme i brinu o njima što rezultira njihovim pasivnim čekanjem da se problemi riješe (npr. da im se nađe posao)
- Mladi ponekad razviju vrlo pesimističan stav prema životu koji im govori da se ništa ionako ne može promijeniti te da njihovo mišljenje i ideje nisu vrijedni
- Najčešće su samo pasivni primatelji raznih usluga i nisu adekvatno uključeni u proces odlučivanja.

Mladi koji su odrastali u udomiteljskim obiteljima nisu u toj mjeri izloženi navedenim rizicima jer su im životne prilike mnogo realnije. No bez obzira

na to, i mladi koji izlaze iz udomiteljstva ističu da im je potrebna dodatna podrška u procesu izlaska iz skrbi.

Mladi koji se pripremaju za izlazak iz skrbi i oni koji već neko vrijeme žive samostalno ukazali su na mnoštvo **problema s kojima se susreću**, a na koje nisu bili pripremljeni. Navodimo neke od tih problema:

- Jak **osjećaj usamljenosti** jer nakon mnogo godina života u kojem su uvijek bili okruženi ljudima počinju živjeti sami i imaju iznimno uzak krug ljudi na koje se mogu osloniti kad im je teško. Osjećaju veliku potrebu da budu **poticani i podržani** davanjem poruke „Ti to možeš“. Također, događa se da nemaju kome otići za blagdane.
- **Poslovi** koje pronalaze uglavnom su u sklopu „sive ekonomije“, manje su plaćeni, često ih mijenjaju i često dobivaju otkaze koji nisu pravno utemeljeni te krše njihova radna prava.
- Uglavnom nisu upoznati s **pravima** radnika, pravima u sustavu socijalne skrbi, pravima na dodatne edukacije i stipendije te ih zbog toga niti ne ostvaruju.
- Imaju **otpor prema traženju pomoći** u različitim ustanovama i često ni ne znaju što im te ustanove pružaju. Ako i zatraže pomoć, postanu demotivirani ukoliko dođu u kontakt s osobom koja im nedovoljno jasno i nedovoljno pristupačno pojašnjava stvari.
- Susjedi koji znaju da su bili „problematični“ ponekad stvaraju atmosferu u kojoj se osjećaju neprihvaćenima, a ukoliko promjene mjesto stanovanja uglavnom teže ostvaruju nove kontakte i prijateljstva. Vrlo pažljivo promišljaju o tome **kome** će i kada **reći** da su bili u instituciji/udomiteljskoj obitelji kako se ljudi prema njima ne bi drugačije ponašali ili kako ne bi stvorili negativnu sliku o njima.
- Uglavnom ne znaju gdje pronaći **informacije**, najčešće nemaju računala ni pristup internetu, nemaju sredstava za dnevne novine. Uz to, informacije su ponekad prezentirane nerazumljivim stručnim jezikom.
- Uglavnom nemaju pristup informacijama o stipendijama, zbog nedostatka vremena i financija često se ne uključuju u dodatne **edukacije**, imaju loše znanje stranog jezika.
- Uglavnom nemaju dovoljno financijskih sredstava, a ni informacija, o putovanjima, nemaju vozačku dozvolu, a ni auto.
- Uglavnom nemaju dovoljno informacija ni financijskih sredstava da bi se uključili u različita **kulturna zbivanja**.
- Uglavnom ne znaju kuhati ili kuhaju samo nekoliko jela što vodi do jednolične prehrane, nedostatka vitamina i ugrožavanja **zdravlja**.
- Ukoliko su ponovo stupili u kontakt s **roditeljima** nailaze na probleme u međusobnim odnosima koje ne znaju riješiti.

Zašto je potreban *OkvirKO*?

Mladi suočeni sa svim ovim otežavajućim okolnostima ne ostvaruju svoje potencijale i ne mogu adekvatno doprinijeti razvoju društva kao mladi koji nisu odrastali u skrbi.

Osnovni problemi zbog kojih je projekt kreiran jesu:

- nedovoljna pripremljenost mladih za samostalan život nakon izlaska iz skrbi i nedovoljna podrška mladima po izlasku
- nedovoljna uključenost djece i mladih kao sugovornika u planiranje i odlučivanje u svim fazama skrbi pa tako i u proces planiranja njihove budućnosti
- nedovoljna suradnja između stručnjaka iz ustanova, centara za socijalnu skrb, obiteljskih centara, nevladinih organizacija te lokalnih i regionalnih vlasti
- nepostojanje koordinirane i cjelovite mreže podrške koja bi mladima u procesu izlaska iz skrbi pružala podršku u raznim segmentima njihova života.

Kao posljedica tih problema mladi koji izlaze iz skrbi u istraživanju „Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj“ koje je 2006. proveo UNDP prepoznati su kao skupina u riziku od socijalne isključenosti (UNDP, 2006.).

Ovaj projekt doprinosi i reformi socijalne skrbi jer povezuje važne aktere društva koji bi zajednički trebali brinuti o mladima, a ujedno je i u skladu s preporukama Vijeća Europe koje ističe pravo mladih da sudjeluju u procesu odlučivanja o vlastitoj budućnosti (Vijeće Europe, 2009.).

No, ponajviše, *OkvirKO* bi trebao pomoći mladima iz skrbi i odraslima koji o njima brinu da se što kvalitetnije pripreme za izlazak i uspostave kvalitetan i produktivan život u zajednici.

Tko je i kako razvio *OkvirKO*

Projekt *OkvirKO* u partnerstvu provode Udruga „Igra“ u sklopu programa „Kontakt“, SOS Dječje selo Hrvatska i Dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi „Maestral“. Naziv projekta ukazuje na dvije osnovne stvari koje smo njime željeli postići:

1. kreirati OKVIR procesa izlaska iz alternativne skrbi
2. definirati ključne KOMPETENCije koje je važno da mladi razviju u procesu izlaska iz skrbi.

Mišljenja smo da ćemo time doprinijeti unapređenju stupnja socijalne uključenosti mladih koji su tijekom odrastanja bili uključeni u dječje/odgojne ustanove i udomiteljske obitelji.

U cilju postizanja navedenih ciljeva, projekt *OkvirKO* okupio je **21 zainteresiranu osobu** sa znanjem, iskustvom i motivacijom za unapređenje sustava brige o mladima iz skrbi:

- 3 voditelja projekta (iz svake partnerske organizacije po jedan)
- 15 stručnjaka koji kroz različite organizacije doprinose unapređenju kvalitete pripreme mladih za izlazak iz skrbi
- 3 mlade osobe koje su izašle iz dječjeg/odgojnog doma i udomiteljske obitelji.

Sudionici su tijekom školske godine 2012./2013. imali dva trodnevna susreta na kojima su kreirali „Okvir za osnaživanje mladih koji su u procesu izlaska iz skrbi“. Oko svakog kreiranog dijela konzultirali su se sa svojim kolegama. U procesu **konzultacija** sudjelovalo je **79 stručnjaka, 53 mladih i 10 udomitelja**.

Osnovna **odrednica** *OkvirKO*-a, koja se ogleda i u načinu na koji je on kreiran, jest isticanje važnosti aktivne participacije mladih te pružanje koordinirane i kontinuirane podrške mladima u posljednjim godinama života u skrbi i tijekom prvih godina nakon izlaska iz skrbi.

Svi mi koji činimo radnu skupinu u projektu smo sudjelovali dobrovoljno, bez dodatnih financijskih dobiti, s vjerom da stvari mogu biti bolje, ali i s punom svijesti o tome da nije dovoljno samo čekati da se stvari same promjene. Vođeni smo idejom da mladi iz skrbi nisu bambusi koji mogu uspijevati s iznimno malo vode i snovima „u kojima mladi uspješno žive“. Nakon cijele godine promišljanja, stvaranja, konzultiranja, na naše veliko veselje, *OkvirKO* je dobio svoj jasan okvir i ponosno stoji pred Vama.

A sada predajemo štafetu u Vaše ruke. Znamo da svi naši napori imaju ograničen utjecaj i da bez Vašeg prepoznavanja značaja *OkvirKO*-a i bez Vašeg svakodnevnog korištenja i primjenjivanja istoga naš san ostati će samo san, a ovo još samo jedan u nizu dokumenata koji žive samo na papiru. Nadamo se da ćete Vi nastaviti put koji smo mi započeli i da ćete ga ukrasiti mnoštvom predivnih detalja.

Do skorog viđenja na putu do našeg sna, lijepo Vas pozdravljamo!

Radna grupa projekta *OkvirKO*

Ime i prezime	Organizacija
Anamarija Adamek	SOS Zajednica mladih Velika Gorica
Anita Jaman	Dom za djecu „Maestral“, Split
Anja Mirosavljević	Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Branka Sladović Franz	Studijski centar socijalnog rada
Danijela Perić	CZSS Split
Dragana Knezić	Rehabilitacijski centar za stres i traumu
Ivan Delić	Obiteljski centar Karlovačke županije
Ivana Horvat	Ministarstvo socijalne politike i mladih
Ivana Zadro	Dom za odgoj djece i mladeži Zadar
Krešimir Makvić	SOS Dječje selo Hrvatska
Kruno Topolski	Mlada osoba
Ksenija Živčić	CZSS Karlovac
Marina Perički	Mlada osoba
Meri Ćurin Gladina	Dom za djecu „Maestral“, Split
Rajka Papić	CZSS Opatija
Stana Vereš	CZSS Varaždin
Sunčana Kusturin	Udruga „Igra“
Tamara Bobić	Centar za odgoj i obrazovanje Velika Gorica
Toni Maglica	Dom za djecu „Maestral“, Split
Željka Kuzman	Mlada osoba
Željko Crljen	SOS Zajednica mladih Osijek

E-mail

am.adamek@inet.hr

anejaman@yahoo.com

anja.miros@gmail.com

branka.sladovic.franz@pravo.hr

danijela.pericc@gmail.com

vucicevicd@gmail.com

ivanmm1970@gmail.com

ivana.horvat@mspm.hr

zadro.ivana@gmail.com

kresimir.makvic@sos-dsh.hr

metakk-kruno@hotmail.com

kzivcic@gmail.com

marina.pericki34@gmail.com

mgcurin@gmail.com

rajkapapic@gmail.com

stana.veres@gmail.com

kontakt@udrugaignra.hr

tamara.bobic1@zg.htnet.hr

toni.maglica@st.t-com.hr

veseliroki@yahoo.com

zeljko.crljen@sos-dsh.hr

OkvirKO-ov Okvir

Sunčana Kusturin,
univ. spec. sup. psihosoc. rada
Udruga Igra

RJEČNIK

Kako biste bolje razumjeli razloge zbog kojih je *OkvirKO* baš takav kakav jest, važno nam je da s Vama podijelimo ishode nekih od ključnih diskusija i vrijednosti na kojima je *OkvirKO* izgrađen.

Već pri prvom susretu radne skupine nametnulo nam se pitanje korištenja adekvatnih termina. Iznimno nam je bilo važno da svi razumijemo o čemu pričamo i da pri tom izrazi koje koristimo ne budu stigmatizirajući ili da ne impliciraju da su mladi stvari koje mi „otpuštamo“, „izvještavamo“, „rješavamo“.

Složili smo se da ćemo koristiti termin „**mladi iz skrbi**“ i da ćemo pri tome misliti na mlade iz alternativne skrbi, tj. na mlade koji su smješteni u dječje domove, odgojne ustanove i udomiteljske obitelji.

Smjernice za alternativnu skrb o djeci, članak 29.

b) *Alternativna skrb može imati sljedeće oblike:*

(b 1) **neformalna skrb:** svaki privatni oblik skrbi koji se pruža u obiteljskom okruženju, u kojemu o djetetu kontinuirano ili na neodređeno vrijeme skrbe rođaci ili prijatelji (neformalna srodnička skrb) ili drugi pojedinci, na inicijativu djeteta, njegovih roditelja ili druge osobe, pri čemu taj oblik skrbi nije odredilo tijelo upravne ili sudske vlasti ili drugo ovlašteno tijelo;

(b 2) **formalna skrb:** sva skrb koja se pruža u obiteljskom okruženju koju je odredilo tijelo upravne ili sudske vlasti (nadležno sudsko tijelo), i sva skrb koja se pruža u institucionalnom okruženju, uključujući privatne ustanove, neovisno o tome je li to rezultat upravnih ili sudskih mjera.

(c) S obzirom na okruženje u kojem se pruža, alternativna skrb može biti:

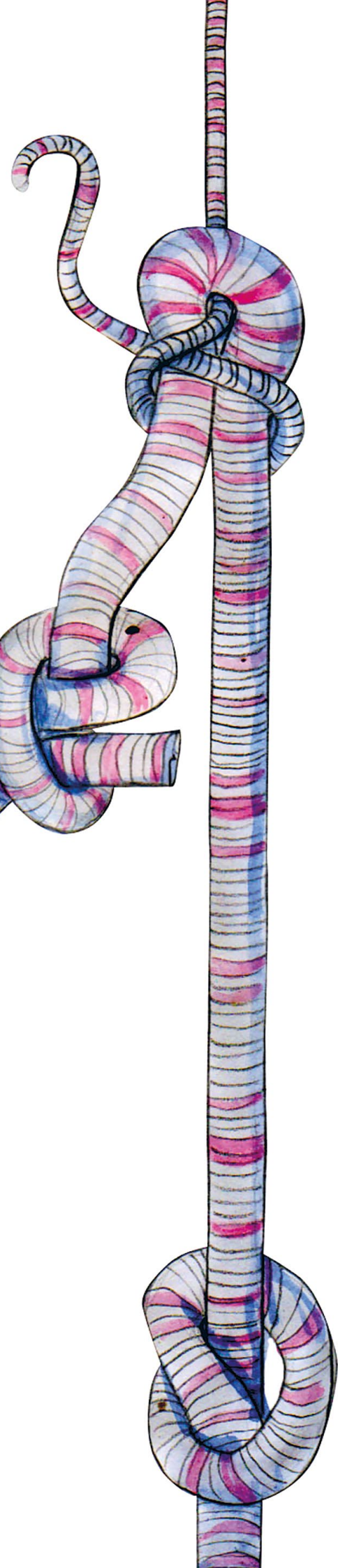
(c 1) **srodnička skrb:** skrb obiteljskog tipa u djetetovoj proširenoj obitelji ili s bliskim prijateljima obitelji koje dijete poznaje, a koja može po svojoj prirodi biti formalna ili neformalna;

(c 2) **udomiteljska skrb:** situacije u kojima nadležno tijelo djecu u svrhu osiguravanja alternativne skrbi smješta u kućanstvo obitelji koja nije djetetova vlastita obitelj, a koja je prošla proces selekcije, kvalifikacije, ovlaštenja i nadzora za pružanje takve skrbi;

(c 3) drugi oblici smještaja u obiteljsku skrb ili okruženje obiteljskog tipa;

(c 4) **institucionalna skrb:** skrb koja se pruža u svakom neobiteljskom grupnom okruženju, kao što su sigurna mjesta za pružanje hitne skrbi, tranzitni centri u izvanrednim situacijama te sve ostale ustanove skrbi za pružanje kratkoročne i dugoročne skrbi, uključujući dječje domove;

(c 5) **nadzirano samostalno stanovanje djece.**

Kako smo mišljenja da izlazak iz skrbi nije samo trenutak kada se donese odluka o prekidu smještaja, odlučili smo koristiti termin „**mladi u procesu izlaska iz skrbi**“. On se odnosi na sve mlade u periodu od godinu do dvije prije izlaska i godinu do dvije nakon izlaska. Izabrani termin naglašava da su **priprema za izlazak** (*eng. leaving care*) i **podrška nakon izlaska** (*eng. after care*) iz skrbi zapravo jedan cjeloviti proces. Na taj način želimo izbjeći praksu u kojoj su to dva međusobno nepovezana dijela. Naravno da se priprema za izlazak iz skrbi treba raditi od trenutka kad je mlada osoba ušla u skrb. Bez osnovnih vještina (komunikacija, samopouzdanje, rješavanje problema, privrženost i sl.) koje se razvijaju od najranije dobi, nećemo imati temelj za izlazak iz skrbi. Proces izlaska iz skrbi zapravo je nadogradnja na osnovne vještine, ali zahtjeva rad na još nekim specifičnim vještinama (traženje zaposlenja, ostvarivanje osnovnih prava i sl.). U sklopu *OkvirKO*-a usmjerit ćemo se upravo na to, za mlade najintenzivnije i završno, razdoblje procesa koji je započeo samim smještanjem mlade osobe u alternativnu skrb.

Vodili smo diskusiju i o tome kako je najbolje definirati krajnji cilj rada s mladima u procesu izlaska iz skrbi. U mnogim međunarodnim dokumentima kao krajnji cilj postavlja se „independence“ (osamostaljivanje), no mi smo mišljenja da se u prijevodu tog termina na hrvatski može kriti i potencijalno opasna poruka. Naime „**osamostaljivanje**“ ima u sebi riječ „**SAM**“ koja implicira da bi se mladi trebali brinuti sami o sebi, a mi to ne vidimo kao krajnji cilj. Mišljenja smo da su mladi dio društva i da je važno da ih pripremimo za život u zajednici, a **ne život u izolaciji**. Nadalje, primijetili smo da su mladi zbog čestog naglašavanja osamostaljivanja dobili i poruku da samostalan znači „sve raditi sam“ te da ukoliko traže pomoć znači da nisu samostalni. Posljedica je toga da mladi ne znaju i ne žele tražiti pomoć kad im je ona potrebna. Naše je stajalište da je traženje pomoći iznimno bitna vještina i važno je da je djeca/mladi razvijaju od najranije dobi. Mišljenja smo da je ona jedna od ključnih vještina koje bi mladi trebali savladati do početka procesa izlaska iz skrbi. No, svjesni smo da je sam pojam „osamostaljivanje“ iznimno uvriježen i da ima i pozitivnu konotaciju. Temeljem ovih naših promišljanja odlučili smo ukazati na potencijalne rizike korištenja ovog pojma, ali, također, i nastaviti ga u određenoj mjeri primjenjivati. Ujedno, mišljenja smo da bi smjer rada s mladima u procesu izlaska iz skrbi terminološki bilo važno usmjeriti više ka razvoju **suživota u zajednici**, a manje u smjeru oSAMostaljivanja.

Kome je namijenjen *OkvirKO?*

Druga važna diskusija bila je tko će ovaj Okvir moći koristiti. Je li proces pripreme za izlazak za mlade iz odgojnih stanova drugačiji od onoga za mlade iz dječjih domova ili udomiteljstva? Što je s mladima koji su smješteni na kratko vrijeme i koji se i prije osamnaeste godine vraćaju u svoju obitelj? Možemo li tada govoriti o procesu pripreme za izlazak iz skrbi? Za samostalan život? U kojoj se mjeri ovaj Okvir može odnositi i na mlade sa smanjenim intelektualnim sposobnostima? Što je s mladima koji izlaze iz sustava pravosuđa, odnosno iz odgojnog zavoda ili maloljetničkog zatvora? Je li previše kompetencija za razviti i vladamo li i mi sami, kao odrasli, svim tim vještinama?

S obzirom na raznovrsnost individualnih životnih situacija mladih, mišljenja smo da ne postoji jednostavan odgovor koji bi rekao na koje se točno grupacije ovaj Okvir može, a na koje se ne može primijeniti. Naime, mlada osoba koja je smještena u odgojnu ustanovu na kratko vrijeme i vraća se u svoju obitelj već sa 16 godina sigurno se neće pripremati da preuzme cjelokupnu brigu o sebi. No, isto tako znamo da su neke mlade osobe već sa 16 godina iznimno zrele i motivirane za učenje, da žive u nepovoljnim obiteljskim situacijama i da je za neke od njih iznimno važno da ih se što prije osnaži za odvajanje od obitelji.

Primijetili smo da su razlozi za smještaj u pojedine oblike skrbi poprilično jasni, no da u praksi u domovima za djecu žive mladi s problemima u ponašanju, dok su istovremeno u odgojne ustanove smješteni mladi koji u tom trenu više nemaju aktualne probleme u ponašanju, ali se zbog obiteljske situacije ne vraćaju u obitelj. Također, mnogo je mladih koji su „proputovali“ kroz cijeli naš sustav skrbi što znači da su mijenjali mjesto i oblik smještaja. Sve to ponukalo nas je da prodiskutiramo i razmijenimo mišljenja i iskustva o tome postoje li, i koje su to, konkretne razlike između ove tri grupacije mladih kada govorimo o procesu izlaska iz skrbi.

U nastavku ne prikazujemo rezultate istraživanja već s Vama dijelimo sadržaj diskusije naše radne skupine kako bi Vam bilo jasnije iz kojih smo „cipela“ kreirali ovaj priručnik. U diskusiji smo spomenuli da mladi u odgojnim ustanovama možda imaju nešto nižu razinu obrazovanja, nešto manju podršku sustava, stigmatizirani su u većoj mjeri i često imaju kombinirane poteškoće. Također, uvidjeli smo da je to grupacija mladih koji često bivaju premješteni iz ustanove u ustanovu i bivaju smješteni u više oblika alternativne skrbi. Mladi, ranije izdvajani iz obitelji, smješteni u domove za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi samim time su i duži niz godina u sustavu skrbi. Izloženi su stigmatizaciji, ali u obliku sažaljenja, imaju nešto veću podršku sustava i možda malo bolje razvijene socijalne vještine u usporedbi s mladima iz odgojnih ustanova. Kroz diskusiju smo

istaknuli da su mladi iz udomiteljskih obitelji možda u nešto boljoj situaciji jer često imaju viši stupanj obrazovanja, razvijeniju privrženost, neki imaju i veću podršku udomitelja i nakon izlaska iz skrbi, bolje su im razvijene socijalne vještine i više su uključeni u lokalnu zajednicu. Stoga, oni bivaju nešto spremniji za samostalniji život, ali često im nisu dostupni oblici podrške sustava kao što je to stambena zajednica.

No, nakon spominjanja svih tih specifičnosti i različitosti naveli smo i mnoštvo individualnih primjera koji zapravo brišu sve te razlike i naglašavaju sličnosti, pogotovo u stupnju spremnosti i potrebe za podrškom u procesu izlaska iz skrbi. I baš u trenu kada smo razgovor spustili na pojedinačnu razinu, uvidjeli smo da ne postoje pravila koja bi rekla koja grupa mladih bi trebala više ili manje nečega. Složili smo se oko toga da ono što konkretno nekom treba ovisi o specifičnostima te mlade osobe, njenim kompetencijama, osobinama, iskustvima i životnim okolnostima, a ne o tome je li bila smještena u dom za djecu, odgojnu ustanovu ili udomiteljsku obitelj.

Dakle, imamo punu svijest o različitostima ova tri sustava, ali istodobno i punu svijest o tome da individualne životne situacije mladih često ne preslikavaju specifičnosti sustava. I baš zbog poštivanja tih različitosti i sličnosti odlučili smo kreirati jedinstveni **Okvir** i spriječiti daljnje podizanje stupnja diskriminacije u kojem samo neke kategorije mladih imaju pravo na sve usluge podrške.

I potpuno smo mirni s tom odlukom jer imamo puno povjerenje u to da u ovom sustavu rade kompetentni stručnjaci koji će znati Okvir prilagoditi svakoj mladoj osobi. **Odgajatelje, udomitelje i druge stručnjake vidimo kao jednu od važnih snaga našeg sustava skrbi i mišljenja smo da će oni moći zajedno s mladom osobom dogovoriti što je za nju, njenu posebnu životu situaciju i njene kompetencije ključno.**

Tako će se dogoditi da neki mladi imaju već puno razvijenih kompetencija, te će u procesu pripreme raditi nadogradnju, dok će neki mladi razvijati neke osnovne kompetencije. Također, nešto što je ključno kod jedne mlade osobe neće uopće biti relevantno kod druge. I nije uopće poanta da svi mladi sve znaju. Poanta je da mladi i odgajatelji kroz razgovor zajednički odluče što je to što žele razvijati. Točnije, poanta je da sami odrede što im je izazovno, potrebno, interesantno, a ne da to za njih i umjesto njih učinimo mi ili odgajatelji. **A OkvirKO je samo okvir koji ih ne ograničava i ne ukalupljuje, već samo inspirira i podsjeća na razne elemente procesa pripreme.**

Sudjelovanje mladih

Iznimno nam je važno da mladi budu ravnopravni partneri u procesu izlaska iz skrbi. I to ne samo zato što je to njihovo pravo, već i zato što bez njih gubimo sve njihove ideje i mišljenja koje mogu u velikoj mjeri razriješiti mnogo problema i nedoumica s kojima se stručnjaci susreću u procesu izlaska mladih iz skrbi. I baš zbog toga u našu radnu skupinu uključili smo troje mladih. Oni su ravnopravno sudjelovali u diskusijama i pisali tekstove za ovu publikaciju. Bez njihovog doprinosa, neke od važnih stvari nikada ne bi našle mjesto u ovom priručniku. Također, bilo nam je važno da i vizualni identitet bude djelo mladih te je sve ilustracije radila djevojka koja je i sama odrastala u alternativnoj skrbi.

Svjesni smo činjenice da mladi često kada ih pitamo za njihovo mišljenje samo slegnu ramenima. No, smatramo da smo mi za to itekako odgovorni. Mlade često tijekom cijelog boravka u skrbi, ali i tijekom školovanja, ne pitamo za mišljenje ni o čemu, a onda očekujemo da s 18 godina preko noći, nekom čarolijom, nauče misliti, iskazivati svoje mišljenje, odlučivati i preuzimati odgovornost za donešene odluke. Također, mnogi su mladi navikli da ćemo mi, ako oni samo slegnu ramenima, već nešto predložiti ili riješiti. I mi to, iz najboljih namjera, i činimo. No, zapravo im time pokazujemo da nam njihovo mišljenje nije bitno i činimo im „medvjedu uslugu“ jer im ne dajemo prostora ni vremena da razviju ovu kompetenciju.

Kako je važno da se ta kompetencija razvije puno prije početka pripreme za izlazak, mi se u *OkvirKO*-u nećemo dublje njome baviti. Uz to je važno spomenuti da sami mladi jasno ukazuju na to da žele biti pitani i uključeni u donošenje odluka koje se odnose na njihove živote. **Participacija** je, dakle, ključan preduvjet za proces pripreme mlade osobe za izlazak. Iznimno je važno da se mlada osoba od najranije dobi poziva na izražavanje svog mišljenja i donošenje odluka koje su u skladu s njenom dobi (što će jesti za ručak, kada će učiti, kako će pospremiti/urediti svoju sobu, s kim će se družiti, koju školu će pohađati, kako će raspolagati džeparcem...). Da, to znači da postoji vjerojatnost da će djeca/mladi tijekom odrastanja donijeti i loše odluke i da ih od toga nećemo moći zaštititi. No, naša će uloga i tada biti ključna. Važno je da im tada pomognemo da se nose s posljedicama ili neuspjehom, da im pomognemo da bolje razumiju što se dogodilo i što bi ubuduće mogli činiti drugačije. Jer ako mladi neće učiti na tim malim odlukama, kako će znati donositi veće životne odluke koje imaju puno teže posljedice? Mišljenja smo da su ovo prave prilike za pripremu za ono što će im kasnije godine života donijeti sa sobom.

U procesu izlaska iz skrbi mišljenje i glas mlade osoba nezaobilazni su. U svim odlukama koje se donose, njen glas iznimno je važan. Jer ona je ta koja će sve odluke morati proživjeti. Zadatak je odraslih koji joj pomažu u

procesu odrastanja da joj omoguće da donese konstruktivnu i promišljenu odluku i da budu uz mladu osobu čak i kad će se nositi s nekim lošim posljedicama. Ponekad nam se čini da su očekivanja od mladih iznimno visoka i da jednostavno smećemo s uma da sa 17 godina nije baš lako donijeti uvijek najmudriju odluku. Iz tog razloga napominjemo i podvlačimo: „**Važno je omogućiti mladima da griješe i da pokušaju ponovo**“. U protivnom, namećemo im očekivanje savršenstva koje ni mi sami nismo u mogućnosti živjeti.

Mreže suradnje

Iznimno se često događa da u analiziranju problema krenu optuživanja i propitkivanja tko je kriv za problem i tko nije napravio ono što je trebalo. *OkvirKO* polazi od pretpostavke da smo svi odgovorni za brigu o mladima iz skrbi i da nije važno tko i što do sada nešto nije činio, već tko i što sada želi i može činiti. Iz tog razloga u istu smo radnu skupinu uz mlade pozvali i stručnjake i stručnjakinje s fakulteta, iz centara za socijalnu skrb, ustanova, udomiteljstva, ministarstava i obiteljskih centara. Svi oni imaju važne spoznaje o mladima iz skrbi, mišljenja i iskustva o načinima podrške mladima i presudno je da svi međusobno surađuju kako bi sustav podrške mladima kvalitetno funkcionirao. Temeljem toga *OkvirKO* traži međusobnu suradnju svih navedenih aktera.

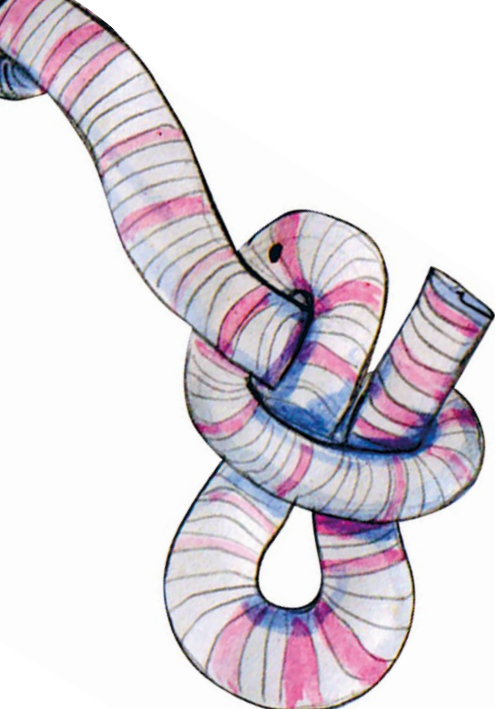

Suvremene spoznaje o izlasku mladih iz alternativne skrbi

Prof. dr. sc. Branka
Sladović Franz
Studijski centar
socijalnog rada

Odrastanje podrazumijeva stjecanje emocionalnih, interpersonalnih i praktičnih životnih vještina, i uobičajeno je da se događa postepeno, uz podršku obitelji, te da se mlada osoba odvaja i prelazi u samostalan život ovisno o osobnoj spremnosti, željama i mogućnostima. No osnovno obilježje odrastanja mladih koji izlaze iz skrbi jest da je ono naglo, nejednako, pod pritiskom i puno ranije od onoga njihovih vršnjaka (Mednes, Johnson i Moslehudin, 2011.). Mladi koji izlaze iz skrbi suočavaju se s nizom poteškoća u pristupu obrazovanju, zapošljavanju, stanovanju i u drugim tranzicijskim mogućnostima te predstavljaju posebno ranjivu skupinu što se danas smatra globalnim problemom (Pinkerton, 2006.). Vjerojatnost njihove isključenosti čak je do deset puta veća nego njihovih vršnjaka (Jackson i Saradev, 2001.). Izlazak iz alternativne skrbi ključan je trenutak (a trebalo bi biti razdoblje) u životu mlade osobe, a priprema treba biti izgrađena na čvrstim temeljima stabilnih i pozitivnih individualnih iskustava, suvremenog teorijskog okvira i dobre prakse. No, smatra se da u literaturi o javnoj skrbi za djecu postoji nedostatak teorijske baze odnosno da je ona vođena uglavnom empirijskim deskriptivnim istraživanjima (Stein, 2005., Berridge, 2007.). Istraživanje Hollandove iz 2009. godine u kojem su analizirane 44 studije ukazalo je na to da su teorije ili konceptualni okviri, tamo gdje ih ima, imenovani (ili se daju prepoznati kroz korištenje određenih pojmova) u istraživačkom nacrtu ili raspravi rezultata, no nisu sami po sebi predmet zanimanja, a radi se najčešće o sociologiji djetinjstva, dječjim pravima, participaciji, socijalnom konstruktivizmu, otpornosti i privrženosti. Također, u navedenoj su analizi, iako se radi o metodološki vrlo različitim istraživanjima, uočena dva nedostatka: nedovoljna otvorenost da sudionici – mladi iz javne skrbi – slobodno opisuju i objašnjavaju svoja iskustva te skromna rasprava o etičkim pitanjima (Holland, 2009.). U Hrvatskoj je u novije vrijeme provedeno nekoliko istraživanja koja su temeljena upravo na sudjelovanju same djece i mladih koja odrastaju u javnoj skrbi te su njihovi nalazi dostupni i značajni kao uporište, ali i dodatak ovom priručniku (npr. Milošević, 2011.; Jeđud, I. 2011.; Žižak i sur. 2012.; Hanich, 2012.; Sladović Franz i Branica, 2013.).

Smjernice za alternativnu skrb o djeci između ostalog donose i neke prijedloge o podršci nakon završetka skrbi (Vidović i Ivković, 2010.). Tako se navodi da agencije i ustanove trebaju imati jasnu politiku i provoditi

Pretpostavke pripreme mladih za izlazak iz javne skrbi

dogovorene mjere vezane uz planirano i neplanirano zaključenje njihova rada s djecom, a u svrhu osiguravanja odgovarajuće potpore nakon završetka pružanja skrbi i/ili daljnje aktivnosti. Tijekom cjelokupnog razdoblja boravka izvan obitelji, stručnjaci trebaju sustavno raditi na pripremanju mlade osobe da postane autonomna, da se u potpunosti integrira u zajednicu, osobito stjecanjem socijalnih i životnih vještina koje se jačaju sudjelovanjem u životu lokalne zajednice. Mlade koji napuštaju sustav skrbi treba potaknuti da se uključe u planiranje života nakon završetka skrbi i oni trebaju ravnopravno sudjelovati u donošenju svih odluka. Djeca s različitim teškoćama u razvoju moraju imati i koristiti odgovarajući sustav potpore koji će omogućiti izbjegavanje njihova nepotrebnog smještaja u institucije. I javni i privatni sektor treba različitim poticajnim mjerama potaknuti da zapošljavaju djecu iz različitih oblika skrbi, osobito djecu s teškoćama u razvoju kada budu u dobi za zapošljavanje.

Prilikom planiranja pripreme treba uzeti u obzir činjenicu da mladi koji napuštaju skrb nisu homogena grupa što se tiče njihovih iskustava prije skrbi, iskustava u skrbi, kao ni njihovog kulturalnog ili etničkog podrijetla. Stoga se i zbog tih heterogenih obilježja ne može gledati na pripremu kao jedinstvenu, već se ona mora bazirati na individualnim obilježjima pojedinca, njegovim potrebama i mogućnostima, kao i okruženju u kojemu se nalazi (Stein i Wade, 2000.). Razlike u veličini institucija kao i u ruralnim odnosno urbanim sredinama dovesti će do određenih izazova i potrebe za različitim rješenjima (Stein i Wade, 2000.). Kako je izlazak u značajnoj mjeri povezan i s razlozima ulaska u skrb tako su, unatoč brojnim sličnostima prijašnjih životnih puteva i budućih rizika, ipak značajne specifičnosti vezane uz razlike boravka djece u alternativnoj skrbi zbog neadekvatne roditeljske skrbi u odnosu na djecu s problemima u ponašanju. Stoga je jedno poglavlje priručnika namijenjeno upravo potonjima. Također, premještanje djece iz jednog oblika skrbi u drugi često dovode do slabljenja veza s obitelji, prijateljima, susjedima te je pitanje podrške nakon izlaska i uključivanje u zajednicu iznimno važno. U tom smislu potrebna je različita priprema i podrška mladima koji izlaze iz skrbi u najmanje tri različita smjera:

- mladi koji se vraćaju u svoju obitelj (uz pripremu za nastavak suočavanja s obiteljskim teškoćama)
- mladi koji počinju živjeti samostalno uz zapošljavanje
- mladi koji počinju živjeti samostalno i nastavljaju obrazovanje.

Prva odrednica svakog životnog puta u odraslo doba pa tako i mladih iz alternativne skrbi jest pitanje obrazovanja. Zbog traumatskih iskustava u primarnoj obitelji te drugih teškoća koje su vezane uz boravak u javnoj skrbi, smatra se da oni «pristupaju obrazovanju iz nepovoljnog položaja»

(Cameron i Maginn, 2011.:81). Država kao „institucionalni roditelj“ ima odgovornost podržavati djecu i mlade sve do njihova osamostaljenja i to u prvom redu osiguravanjem dostupnosti obrazovanja na svim razinama, kao najvažnijim čimbenikom ujednačavanja životnih šansi. U Hrvatskoj se radi o relativno maloj skupini mladih osoba koje su kumulacijom nepovoljnih ranih obiteljskih uvjeta i iskustava, specifičnostima života u javnoj skrbi te poteškoća prilikom integracije u svakodnevni život izložene nizu rizika za život u socijalnoj isključenosti. Stoga je odgovornost društva velika kao i prostor i mogućnosti za unapređivanje njihove situacije.

Naime, prilikom napuštanja skrbi mnogi mladi zapravo ne mogu iskoristiti prednosti produljenog obrazovanja odnosno studiranja kao dio tranzicijskog procesa, kao što to čine njihovi vršnjaci, a “njihov je put u odraslost istovremeno ubrzan i zgusnut“ (Stein, 2006.:274). U pravilu im nedostaje financijska, praktična i emotivna podrška od njihovih obitelji, a ako i postoje neke obiteljske veze često su problematične. Kako rijetki sudjeluju u obrazovanju nakon srednje škole, početak samostalnosti ponekad obilježavaju daljnji problemi – rano roditeljstvo, beskućništvo, nezaposlenost, ovisnost o socijalnim davanjima, usamljenost, a ponekad i problemi psihičkog zdravlja i sukoba sa zakonom (Stein, 2006.). Posebno je težak period osamostaljivanja za djecu koja izlaze iz skrbi, a ujedno su i osobe s invaliditetom, pripadnici etničkih manjina ili mlade žene. Stoga je pitanje preranog završetka školovanja ujedno i životno pitanje, a njegovo rješavanje zahtjeva usmjeravanje na obrazovna pitanja od trenutka kada dijete ulazi u javnu skrb odnosno efikasnije udruživanje socijalne i obrazovne politike sa stručnom praksom (Hoyer i sur., 2009.).

Kao značajne odrednice izlaska iz skrbi smatraju se i prethodna obiteljska iskustva, kvaliteta boravka u skrbi, sadašnja socijalna podrška i dob mladih (Mendes i Moslehudin (2006.). Mnogi mladi iskusili su i još se uvijek oporavljaju od fizičkog, seksualnog ili emocionalnog zlostavljanja ili zanemarivanja zbog kojeg su i smješteni u skrb. Ponekad su prisutne poteškoće zbog odvajanja od biološke obitelji, emocije poput tuge i krivnje kao i poteškoće u uspostavljanju odnosa sa značajnim drugima u njihovoj okolini (Mallucio, Krieger i Pine, 1990.). Tijekom svog boravka u instituciji mladi su iskusili i nedostatke državne skrbi, kao što su loša kvaliteta skrbi, stalne promjene smještaja, škola i skrbnika, a ponekad su to obilježja i drugih oblika skrbi. Upravo manjak stabilnosti umanjuje socijalne i obrazovne mogućnosti kao i njihov kapacitet da uspješno izađu iz javne skrbi (Cashmore i Paxman, 1996.). Nadalje, pojedine mlade osobe koje napuštaju skrb imaju malu ili pak nikakvu podršku obitelji ili zajednice koja bi im olakšala ovaj prijelaz (Cashmore i Paxman, 1996.). Štoviše, povratak u obitelj može biti iznimno stresan i nepovoljno utjecati na postignuti stupanj oporavka i

razvoja mlade osobe ponovnim izlaganjem rizičnim čimbenicima. Također, dob djece i mladih važna je okolnost jer se često događa da mladi od 16 do 18 godina napuštaju alternativnu skrb te se očekuje da iz djetinjstva direktno „postanu“ odrasli i brinu sami o sebi, a u većini slučajeva država ne osigurava potrebnu financijsku, socijalnu ili emocionalnu podršku (Propp, Ortega i Newheart, 2003.). Važno je i nošenje sa stigmom povezanom sa sustavom skrbi koja može dovesti do isključenja iz svakodnevnih aktivnosti zbog negativnih pretpostavki da su mladi koji izlaze iz skrbi „problematični“, „teški“ ili „oštećeni“ te da dolaze iz „disfunkcionalnih“ obitelji (Nahab, 2009.).

Ono što može promijeniti njihove živote, pomoći im u prevladavanju poteškoća ili pak unaprijediti njihovu osobnu snagu i kompetencije jest osobna i profesionalna podrška koju mlade osobe primaju nakon izlaska iz skrbi, postepena priprema, kontinuitet i stabilnost u odnosima kao i pozitivan pristup edukaciji. Stručnjaci i skrbnici mogu u velikoj mjeri pomoći ovim mladim ljudima podržavajući ih i pomažući im da nađu smještaj i financijsku pomoć, obrazovanje i karijeru, te pristup socijalnim i zdravstvenim službama (Stein, 2009.). Mladi s više socijalne podrške od obitelji i prijatelja iskazuju veću otpornost (Daining & DePanfilis, 2007.). No tranzicija iz javne skrbi u odraslo doba zapravo podrazumijeva gubitak formalne podrške socijalne skrbi za djecu i funkcionalne socijalne mreže na koju se mogu osloniti. Mnogi su sami i izolirani te im nedostaje mreža sigurnosti prijatelja i obitelji. Mendes i Moslehuddin (2006.) ukazuju kako mladi koji izlaze iz skrbi ne primaju od države trajnu podršku, a za koju se očekuje da ju pruži dobar roditelj. Pokazatelj toga svakako je i činjenica da se u periodima krize mladi ljudi obično vraćaju svojim roditeljima, a pitanje je gdje odlaze mladi koji su odrasli u skrbi, a koji se češće susreću sa stambenim, financijskim i drugim poteškoćama? Stoga i termini „osamostaljivanje“ i „samodostatnost“ mladih zapravo nisu prikladni na našem jeziku jer u korijenu imaju riječ „sam“ što nikako nije cilj već upravo obrnuto – cilj je uključivanje u zajednicu, širenje socijalne mreže i odnosa s drugima kroz koje se ostvaruje zajedništvo i sigurnost u odraslom dobu. Zanimljivo je da se i na engleskom jeziku u kontekstu mladih koji izlaze iz skrbi riječ *independence* (hrv. nezavisnost) zamjenjuje riječju *interdependence* (hrv. međuzavisnost). Također, pojam „priprema za nezavisnost“ zamjenjuje se „pripremom za odrasli život ili odraslo doba“ (Wheal, 2005.). Naravno, valja napomenuti da se ne smije ostaviti dojam da će mladi, jednom kad budu „dobro pripremljeni“, biti prepušteni sami sebi (Wheal, 2005.). Poželjno bi bilo da institucije u zajednici, udruge i sl. pružaju neki oblik „sigurnosne mreže“ kako bi se mladi mogli vratiti nakon određenog vremena ako se za tim javi potreba, posebno kada se radi o mladima koji nisu punoljetni. Postepeni prijelaz u samostalan život trebao bi biti

Percepcija mladih o izlasku iz skrbi

fleksibilniji i temeljiti se na procjeni spremnosti i usvojenih vještina, a ne samo na navršenoj dobi. U tom smislu ovaj priručnik počiva na osnovnom načelu individualizacije spremnosti za izlazak iz skrbi.

Istraživanja o iskustvima prije izlaska pokazuju da su mladi zabrinuti za konkretna pitanja stanovanja, financiranja i zapošljavanja. Isto tako, naglašavaju da ih je strah isključenosti, usamljenosti te da će biti bez emocionalne i praktične podrške kad napuste instituciju (Höjer i Sjöblom, 2009.), a kao nužne potrebe navode podržavajuće odnose, podršku vršnjaka, trening vještina potrebnih za samostalan život, podršku kod obrazovanja i zapošljavanja (Tweddle, 2005., prema Wiseman, 2008.). Domaće istraživanje (Hanich, 2012.) pokazalo je da mlade u dječjim domovima odgajatelji ohrabruju u svezi izlaska, te da prolaze kroz određenu pripremu za zapošljavanje kroz radionice, edukaciju i razgovore, no da učenje praktičnih vještina nije osigurano (ali ga niti ne smatraju potrebnim). No, zanimljivo je da dvoje od četvero mladih iz tog istraživanja ni mjesec dana prije datuma izlaska (određenog krajem srednjoškolskog obrazovanja) nije znalo gdje će otići stanovati, niti jedno od njih četvero nije imalo zaposlenje kao niti plan o nastavku školovanja. Također, pokazalo se da mladi osjećaju neizvjesnost i strah od budućnosti i samostalnosti kao i stres od previše obveza (edukacija, završetak škole, donošenje odluka, izlazak), no postoji i zadovoljstvo kod onih koji se vraćaju kući zbog zasićenosti životom u domu. Mladi shvaćaju važnost pripreme za traženje posla i pravovremene podrške obrazovanju, ali navode i manjkavosti pripreme: nedostatak financijske podrške, plana osamostaljivanja, kao i emocionalne podrške. Istraživanje o mladima koji se nalaze u stambenim zajednicama (Milošević, 2011.) pokazalo je da je u stambenim zajednicama prisutno učenje vještina potrebnih za samostalan život, no i nedovoljna informiranost o pravima i mogućnostima traženja pomoći i podrške. Zanimljivo je da ovi mladi percipiraju da je rizik pri izlasku veći za djevojke jer ranije prekidaju školovanje, rano ostaju u drugom stanju i/ili stupaju u brak (koji vide kao nadu u obiteljski život) te postaju samohrane majke.

Istraživanje o važnosti i iskustvima obrazovanja djece i mladih iz javne skrbi (Sladović Franz i Branica, 2013.) pokazalo je da udomljena djeca imaju bolje obrazovne mogućnosti i individualnu pozornost udomitelja nego djeca iz drugih oblika skrbi, a oni koji imaju više obrazovne aspiracije motivirani su povećanjem konkurentnosti na tržištu rada, a mnogi i odgodom zapošljavanja i izlaska iz skrbi. No, često su njihove želje nerealne zbog završetka trogodišnje strukovne škole ili nedovoljno dobrih ocjena i skromnijeg znanja za nastavak obrazovanja. Za one mlade koji nastavljaju obrazovanje potrebni su posebni programi podrške iz više razloga. Kao prvo, studenti odrasli u skrbi nadvladali su rizike, iskoristili svoje snage da

Priprema mladih za izlazak iz skrbi

upišu fakultet i imaju najveću šansu izbjeći socijalnu isključenost i siromaštvo. No, uz uobičajene specifičnosti studentskog doba i prelaska u odrasli život, često se suočavaju s financijskim i stambenim teškoćama, rade dodatne poslove, trebaju učiti više kako bi nadvladali prijašnje manjkavosti te su pod pritiskom od neuspjeha jer gubitkom prava na redovito studiranje mogu izgubiti i ostala prava (stipendije i mjesta stanovanja). Pitanje je koliko dugo mogu ostati otporni ako su ostavljeni sami i bez podrške? Većina ih skriva odrastanje u skrbi jer ne žele sažaljenje niti stigmatiziranje, rijetko izlaze s vršnjacima, a dobre i loše vijesti govore prijateljima i intimnim partnerima, a nitko obitelji ili stručnjacima (Sladović Franz, 2012.). U pogledu podrške, isto je istraživanje pokazalo da su zainteresirani za profesorsko mentorstvo i anonimno *on-line* savjetovanje.

Institucionalni oblik smještaja (ali i svaki drugi oblik alternativne skrbi) ima četiri odvojene, ali paralelne funkcije: uz održavanje, zaštitu, kompenzaciju, tu je i priprema koja se odnosi na osposobljavanje djeteta i mlade osobe za povratak u obitelj ili samostalan život razvijanjem otpornosti i emocionalne stabilnosti te usvajanjem praktičnih vještina i znanja (Giligan, 1999., prema Sladović Franz, 2003.). I dok se prvim trima funkcijama posvećuje potrebna pozornost (ovisno o potrebama djeteta i vrsti skrbi), priprema često ostaje neizvršena. U novije se vrijeme pojmu „priprema za izlazak“ pridružuje i pojam „podrške nakon izlaska“, obzirom da odrastanje i izlazak predstavljaju tranzicijsko razdoblje koje nužno zahtjeva fleksibilnost. Oko pitanja kada s pripremom treba započeti stručnjaci se slažu da treba početi što ranije, odmah po ulasku ili barem po saznanju o vjerojatnom izlasku iz skrbi u određeno vrijeme, a o točnom trenutku odlučuje se na temelju stručne procjene. No, nema jasnog odgovora do kada treba pružati podršku mladoj osobi koja je izašla iz alternativne skrbi, odnosno kada mladi koji izlaze iz skrbi postaju „obični“ mladi odrasli ljudi. Radi li se o određenoj dobi, događaju koji to određuje (zaposlenje, osnivanje vlastite obitelji, upis na fakultet, završetak fakulteta...) ili je nužno samoodređenje mlade osobe i njezina odluka o tome da ne treba pomoć i podršku i osjeća se spremnom? Storo (2005., prema Otherholm, 2009.) navodi da „vrata“ treba držati otvorenima, jer mladi ne mogu predvidjeti buduće potrebe i okolnosti i nužnost daljnje podrške. Naime, osiguravanje modela podrške mladima nije garancija njihove upotrebe. U početku izlaska iz skrbi percepcija spremnosti mladih vrlo je visoka (83%), no ona opada s vremenom na manje od 50%, nakon suočavanja sa stvarnim i samostalnim životom (Dixon i sur., 2006.). U Norveškoj npr. mlade osobe bivaju dobro informirane o svim mogućnostima državne podrške, a onda same biraju da li žele ostati u dotadašnjem obliku skrbi ili u nekom drugom do 23. godine. Pritom stručnjaci zajedno s mladima dogovaraju daljnje postupa-

nje uvažavajući njihove želje i mišljenje. No usprkos tome, mnogi mladi iznad 18 godina ne primaju podršku iz sljedećih razloga: odbili su pomoć po izlasku iz skrbi, nemaju odnos sa socijalnim radnicima ili zbog loših iskustava tijekom skrbi, odnosno želje za završetkom i prekidom svih veza s javnom skrbi i normalizacijom životnih okolnosti (Oterholm, 2009.). O čestom nedostatku ikakvog kontakta i nepoznavanju čak ni imena ni osobe socijalnog radnika nadležnog za dijete i mladu osobu govore i domaća istraživanja (Milošević, 2011., Žižak i sur., 2012., Sladović Franz i Branica, 2013.), no suradnja sa socijalnim radnikom trebala bi biti važna odrednica pripreme za izlazak i ključna za povezivanje života prije skrbi, tijekom skrbi i poslije skrbi.

Pripremi pomaže kada se jednaka pažnja usmjeri na razvoj praktičnih, emocionalnih, obrazovnih i interpersonalnih vještina (Clayden i Stein, 1996., prema Stein i Wade, 2000.). Svaka priprema tako treba ići u dva smjera: s jedne strane naglasak bi trebao biti na onome što mladi trebaju raditi samostalno, a s druge strane valjalo bi osigurati kome se obratiti za pomoć kada je prikladno. Nužno je mladima pružiti podršku i ohrabrenje kako bi shvatili da oslanjati se na druge u vrijeme potrebe i krize nije ništa sramotno. Štoviše, zadržavanje odnosa i veza s osobama od kojih mogu tražiti pomoć isto je tako vještina koju se nikako ne smije zanemariti (Propp i sur., 2003., prema Wiseman, 2008.).

Četiri su temeljna područja pripreme mladih za izlazak, a čije će razvijanje omogućiti savladavanje izazova s kojima se suočavaju u tranzicijskom i odrasloj dobi: otpornost, pozitivan osjećaj identiteta, emocionalna stabilnost i praktične vještine i znanja (Stein, 2009.). Otpornost je u ovom kontekstu kvaliteta koja omogućava mladim osobama da pronađu ono što će ispuniti njihove živote, bez obzira na nepovoljnu prošlost, probleme ili nedaće koje su možda iskusili ili pritiske koje su doživjeli. Kod otpornosti se radi o sposobnostima i snagama za savladavanje rizika, nošenju s njima i oporavku. Uz otpornost djeca i mladi trebaju razvijati pozitivan osjećaj identiteta koji je povezan s kvalitetom brige i privrženosti, njihovim poznavanjem vlastitog porijekla, iskustvom u pogledu načina na koji ih ljudi doživljavaju i reagiraju na njih i, konačno, načinom na koji oni vide sebe i životne mogućnosti koje imaju, a koje mogu utjecati na njihovu budućnost. Razvoj emocionalne stabilnosti veže se uz niz čimbenika koji kumulativno utječu na kvalitetu pripreme za izlazak iz skrbi. Stabilan smještaj odnosi se na smještaj djece na istom mjestu bez premještaja, kao i na udomitelje, odgajatelje i okruženje koje treba pružiti sigurnost u kojoj će djeca odrastati i moći ostati koliko god je to potrebno. Stabilnost odnosa znači da djeca postaju članovi socijalne mreže, kao i da uspostavljaju obiteljske veze koje bi se trebale učvrstiti, ukoliko je moguće. Socijalna mreža odnosi se na sve

važne ljude u njihovom životu, prijatelje i roditelje, učitelje, odgajatelje, socijalne radnike te druge stručnjake. Stabilnost obrazovanja također je značajna jer dijete i mlada osoba trebaju u načelu ostati u istoj školi, a proces učenja valja prilagoditi dječjim interesima i sposobnostima (Jackson, 2002., prema Raws, 2006.). Stabilnost zdravstvene mreže odnosi se na zdravstvene stručnjake i usluge koje uzimaju u obzir prethodna djetetova iskustva te uključuju kontinuirano praćenje individualnih, fizičkih i psihičkih potreba od strane skrbnika ili odgajatelja. Stabilnost zajednice odnosi se na ostanak u poznatom susjedstvu i nastavak sudjelovanja u aktivnostima koje se odvijaju u toj zajednici. Stabilnost osobnog identiteta koncept je koji se sastoji od više komponenti, kao što su jasno razumijevanje vlastitog podrijetla (tko su i odakle su), kako se uklapaju u svoje šire obitelji i ostale društvene skupine te osjećaj samopoštovanja i samoučinkovitosti (Jackson, 2002.:42., prema Raws, 2006.).

Razvoj svih navedenih područja međusobno je povezan i ponekad zahtjeva značajan vremenski i profesionalni angažman. Valja napomenuti da nije nužno poduzimati posebne intervencije u svakoj pripremi mladih za izlazak iz skrbi, ali je nužno procijeniti individualne potrebe, razinu i specifična obilježja svakog od navedenog područja. Za mlade koji se nalaze u udomiteljskoj obitelji ovaj stručni dio procesa procjene i planiranja trebaju provoditi nadležni socijalni radnik, udomitelj i mlada osoba zajedno, odnosno prilikom praćenja skrbi trebaju se planirati aktivnosti i mjere kojima se dijete istovremeno priprema za izlazak (Laklija i Sladović Franz, 2013.).

Kako bi taj proces pripreme za izlazak bio potpun, važno je savladati i neke praktične vještine i znanja, što bi svakako trebalo uključivati određenu razinu znanja o brizi o sebi (osobna higijena, zdravlje, prehrana), svakodnevnim vještinama (kupovina, kuhanje, raspolaganje novcima), interpersonalnim vještinama (održavanje prijateljstava, spolni odnosi, školski ili poslovni odnosi), obrazovanju i zapošljavanju, identitetu (obiteljske veze, život u zajednici) kao i o slobodnom vremenu i aktivnostima kojima se mladi mogu baviti (Dixon i sur., 2006.).

Stein i Wade (2000.) navode kako iz primjera dobre prakse možemo učiti o važnosti procjene i identificiranja potreba mladih ljudi, ali i pravog načina na koji će im biti predočene, o podršci i sudjelovanju u donošenju odluka, pregovaranju i preuzimanju rizika te postepenom učenju vještina. Osobe koje rade s mladim ljudima koji izlaze iz sustava skrbi također trebaju biti pravilno pripremljene. Posebni programi i edukacije, savjeti i konzultacije samo su neki od mogućih oblika usavršavanja kako bi kroz direktan rad s mladima, individualno ili grupno, mogli sudjelovati u usvajanju potrebnih životnih vještina (Biehal i sur., 1995.).

Podrška pri izlasku i nakon izlaska

Načela izlaska iz skrbi mogu se sažeti na sljedeći način (Wheal, 2005.):

- Sve mlade osobe trebaju imati Plan izlaska iz skrbi koji je usredotočen na najbolji interes mlade osobe
- Planiranje izlaska iz skrbi započinje nakon 15. godine
- Participacija mlade osobe u planiranju izlaska iz skrbi je nužna
- Mladi koji izlaze iz skrbi imaju pristup jasnim i sukladnim informacijama
- Osigurana razina podrške odnosi se na specifične potrebe mlade osobe i unapređuje njezine životne ishode
- Značajne osobe, uključujući obitelj, uključene su u pružanje zajedničke podrške mladoj osobi
- Mladu se osobu podržava da zadrži pozitivne veze s roditeljima, obitelji i zajednicom iz koje potječe.

Smatra se da podrška odraslih osoba mladima koji izlaze iz javne skrbi treba postojati kroz četiri dimenzije: pripremu, informaciju, dostupnost i preuzimanje inicijative (Wheal, 2005.), neovisno radi li se o stručnjaku socijalne skrbi, odgajatelju, udomitelju ili drugoj osobi usmjerenoj na izlazak iz skrbi. Radi se o profesionalnom zadatku koji treba biti sastavni dio procesa skrbi svih stručnjaka i osoba koje u tome sudjeluju jer priprema i podrška nisu zadatak jednog stručnjaka već sastavni dio svih interakcija s djetetom i njihovi se zadaci mogu razlikovati, ali se nužno trebaju i nadopunjavati (Wheal, 2005.).

Suvremena praksa i literatura predlažu mentorstvo kao oblik individualnog pomaganja mladima vezano uz pripremu, napuštanje skrbi i početak samostalnog življenja. Zadatak je mentora savjetovati o smještaju, životnim vještinama, financijama, pravima i mogućnostima, razgovarati o obrazovanju i zapošljavanju, pružati praktičnu pomoć kod pisanja molbi ili životopisa, pružati podršku druženjem, podizati samopouzdanje mladih osoba koje izlaze iz skrbi, upoznavati ih s drugima i olakšati im ulazak u skupinu vršnjaka te na taj način širiti njihovu socijalnu mrežu (Clayden i Stein, 2005.).

Stein (2009.) predlaže da mentorstvo bude od strane mladih koji su već izašli iz institucionalne skrbi, jer oni posjeduju određeno osobno iskustvo i možda najbolje mogu pomoći mladima na njihovom putu u „svijet odraslih“, ponuditi im drugačiju vrstu odnosa od profesionalne podrške ili problematičnih obiteljskih odnosa. Vrste mentorskih programa ovise o životnom putu mlade osobe i mogu se, naravno, i kombinirati. Tako se npr. razlikuje vršnjačko mentorstvo, profesorsko mentorstvo, rodbinsko ili prijateljsko mentorstvo itd. U svakom slučaju, potrebno je više osoba za stvaranje „sigurnosne mreže“ kako mladi ljudi ne bi „pali“, odnosno kako

bi se mogli vratiti/odmoriti nakon nekog vremena, ako postoji potreba, pitati za savjet i riješiti probleme s kojima su se suočili uz nečiju konkretnu i emocionalnu podršku. U Smjernicama za alternativnu skrb (Vidović i Ivković, 2010.) također je naglašena potreba za tim da se mladoj osobi dodijeli specijalizirana osoba koja će joj pomoći u prijelaznom razdoblju. No neki sustavi razlikuju u procesu izlaska i podrške nakon izlaska osobnog savjetnika od mentora, pri čemu je prvi profesionalna osoba, a drugi privatna (Wheal, 2005.).

Osobni savjetnik sudjeluje u procjeni i pripremi plana izlaska iz skrbi, povezivanju sa stručnjakom socijalne skrbi (kod nas nadležnim socijalnim radnikom), koordinira osiguravanje usluga, poduzima potrebne aktivnosti kako bi osigurao da mlada osoba iskoristi dostupne usluge i službe. Zadaci su osobnog savjetnika, u suradnji s mladom osobom:

- Istraživanje opcija, savjetovanje i pružanje praktične podrške
- Otkrivanje i razumijevanje potreba mlade osobe
- Priprema plana izlaska iz skrbi
- Osiguravanje da potrebe navedene u Planu izlaska iz skrbi budu zadovoljene, uključujući izvore financija i načine plaćanja
- Povezivanje i koordinacija službi i usluga, državnih i lokalnih
- Vođenje bilješki o kontaktima
- Održavanje veze i druženje

Uloga je mentora u prvom redu praviti društvo mladoj osobi, pružati podršku i prijateljstvo. Mentori su obično volonteri koji rade s jednom, a moguće je i s više osoba. Mentorstvo može trajati od par tjedana do godine dana, no uvijek treba biti vremenski ograničeno i s mogućnosti da bude zaustavljeno ako neka od strana to želi odnosno produženo ako se mlada osoba i mentor s time slažu. Kod izbora mentora korisno je odabrati osobe iz lokalne zajednice koje su različite od drugih odraslih osoba u životu mlade osobe koja izlazi iz skrbi te koje imaju dobre komunikacijske vještine i predstavljaju dobar model ponašanja i življenja. Također, poželjno je da se radi o osobama visokog integriteta, otvorenog uma, snažne osobnosti i sa širokim životnim iskustvom. Tako su koristi koje mlada osoba ima od mentorstva i dobivanje savjeta i ohrabivanje, mogućnost učenja novih vještina, usmjeravanje prema drugim oblicima podrške, poboljšanje samopoštovanja, smanjivanje izolacije, pomoć u ostvarivanju stipendija i programa te posvećenost mentora isključivo mladoj osobi.

Plan izlaska iz skrbi

Proces izlaska iz skrbi temelji se na individualnom planu skrbi, a mladu osobu uvijek treba poticati da otvoreno izražava mišljenja i želje o svojoj trenutnoj situaciji i budućem životu, kao i da ravnopravno sudjeluje u planiranju i provedbi procesa izlaska iz skrbi (SOS-Kinderdorf International, 2007.). Sastavni dio individualnog plana skrbi mogu biti ciljevi i aktivnosti u svezi pripreme za izlazak iz skrbi i dio individualnog plana promjena za roditelje ukoliko se mlada osoba vraća u obitelj, o čemu se više može naći u knjizi *Pravo djeteta na život u obitelji* (Ajduković i Radočaj, 2008.). U zadnjoj godini prije izlaska, a osobito u razdoblju izlaska, preporuča se izrada zasebnog Plana izlaska iz skrbi.

Plan izlaska iz skrbi, u svezi zadovoljenja procijenjenih potreba, najčešće sadrži: popis ciljeva i oblika podrške, aktivnosti, osobe koje sudjeluju i vrijeme provedbe, brojeve telefona, adrese i imena osoba koje mogu pomoći mladoj osobi koja izlazi iz alternativne skrbi. Praćenje i revizija provodi se najmanje svakih šest mjeseci, a po potrebi i češće. Ponekad se naziva i „plan životnog puta“ ili „plan osamostaljivanja“. Radi se o planu koji se u početku naslanja, a na koncu zamjenjuje individualni plan skrbi. Ponekad se izrađuje samo za mlade osobe koje kreću u samostalan život, a u nekim sustavima se izrađuje za svu djecu i mlade koji izlaze iz skrbi, bilo da se vraćaju u svoju obitelj, nastavljaju školovanje, zasnivaju svoju obitelj ili nešto drugo. Mlade osobe trebaju ostati u skrbi sve dok nisu spremne izaći iz nje, a samo planiranje kao proces treba pratiti brzinu i savladavanje potrebnih vještina i područja te osigurati da su mladi uključeni i informirani o svim mogućim opcijama. Važno je naglasiti da mladima treba prikazati i s njima otkriti stvarne opcije jer procjena potreba i spremnosti ovisi upravo o realnim trenutnim životnim prilikama u kojima se mlada osoba nalazi. Iznimno je važno ohrabriti ih u razmatranju i propitivanju rješenja i prijedloga s kojima nisu zadovoljni i podržati ih u tome da sami donose odluke o svom životu.

Sadržaj Plana izlaska iz skrbi razlikuje se ovisno o specifičnostima životnog puta mlade osobe, a predlaže se da sadrži sljedeće (Wheal, 2005.: 13):

- Vrstu i stupanj osobne podrške
- Detalje smještaja
- Obrazovanje i trening
- Zapošljavanje
- Podršku održavanju obiteljskih i drugih socijalnih odnosa
- Praktične i druge vještine (programi)
- Financijsku podršku
- Zdravstvene potrebe
- Planove za krizno razdoblje

U izradi plana mladima se može pomoći dajući im sljedeće upute (prilagođeno prema Wheal, 2005.):

- Plan treba biti izvediv za tebe
- Važno je da ti razumiješ što znači
- Važno je da znaš što možeš očekivati
- Važno je da ga možeš dobro iskoristiti u pripremi za odraslo doba i da znaš kako rješavati situacije kad budeš izvan skrbi
- Možeš ga uvijek „osvježiti“ i promijeniti ako nisi zadovoljan njime.

Niz je pitanja i teškoća s kojima se suočavaju djeca koja izlaze iz skrbi, a koja se ne mogu u potpunosti razriješiti niti umanjiti samim postojanjem plana, te će prijelaz u odraslo doba za neke od njih ipak biti težak. Mnogi će usprkos pripremi i podršci izaći iz skrbi prije nego što budu spremni i stoga su razvoj otpornosti i osnaživanje iznimno važni (Wheal, 2005.). No mnogi mladi ljudi izađu iz alternativne skrbi i žive vrlo uspješnim životom u odrasloj dobi. Na pripremu za izlazak treba gledati u širem kontekstu i uvijek biti realističan i iskren u vezi toga što ih može očekivati kada izađu iz alternativne skrbi, pomoći im u razvoju pozitivne slike o sebi i životnih očekivanja te planiranju i provedbi tog životnog razdoblja, s naglaskom na pružanju individualizirane i konkretne, dostupne, osobne podrške od strane što više osoba (Wheal, 2005.).

Posttretman¹ – samostalna intervencija ili tretmanska faza?

Specifičnosti posttretmanske skrbi za mlade s problemima u ponašanju

Anja
Miroslavljević,
asistentica
Sveučilište u
Zagrebu
Edukacijsko-
rehabilitacijski
fakultet

„Trebaju te pripremiti da ti kažu šta te vani očekuje i kako se ponašati.“
Mlada osoba iz odgojnog zavoda (Klarić, 2011.)

Do unatrag desetak godina kod nas, ali i ne mnogo više u svijetu, podrška mladima nakon izlaska iz alternativne skrbi (u ovom slučaju onih koji izlaze iz odgojnih ustanova) bila je zanemarena intervencija društva za razliku od svih intervencija koje joj prethode. Međutim, iskustva i rezultati istraživanja pokazali su da je riječ o gotovo jednako važnoj intervenciji kao i kad je riječ o tretmanu, jer ako ta intervencija ne funkcionira, rezultati onih prethodnih se poništavaju. Unatoč tome, još uvijek se čini da ova mjera predstavlja najslabiju kariku u lancu interventnih mjera te je ulaganje u kvalitetu pripreme za izlazak i podrške nakon izlaska pravi put primjerenije reakcije društva na potrebe mladih ljudi koji su napustili neki od oblika (institucionalnog) tretmana. Riječ je o posebno ranjivoj skupini mladih zbog prisutnih višestrukih rizika kako u njihovom okruženju, tako i kod njih samih, a institucionalni tretman usmjeren je uglavnom na prilagodbu institucionalnim uvjetima života umjesto na rizike i snage mlade osobe, ali i njenog okruženja (prije svega obitelji).

Hrvatska (post)tretmanska stvarnost iz više je razloga „problematična“. Ona se ogleda kroz minimalno dvije razine – filozofsko-konceptualnu te zakonsku. S jedne strane, rijetke su institucije u kojima postoji jasna tretmanska filozofija i koncepcija, a s druge nedostaju podzakonski akti, jasne smjernice i protokoli, upute na razini države/sustava kad je riječ o posttretmanu. Čak su i resursi u različitim lokalnim zajednicama posve različiti (nije isto vraća li se mlada osoba u Zagreb, Rijeku, Dubrovnik ili Vukovar).

Riječ je o izuzetno značajnoj interventnoj mjeri koja u ukupnom sustavu mora zauzimati ravnopravnu poziciju s ostalima budući da su uloga i značaj alternativne skrbi (tretmana) i pripreme i podrške nakon izlaska iz skrbi jednako vrijedne, a niti jedna od tih intervencija nije dovoljna sama po sebi. Podsjetimo, radi se o kružnom procesu pri čemu negativnosti,

¹ U ovom će se tekstu termini posttretman i priprema i podrška mladima koji izlaze iz skrbi koristiti kao sinonimi.

propusti, nekvalitetan pristup u bilo kojoj od spomenutih interventnih mjera mogu imati negativan utjecaj na postignuća u periodu nakon izlaska, ali i obrnuto, neadekvatna podrška nakon izlaska može umanjiti ili poništiti pozitivne učinke prethodnih intervencija (Koller-Trbović i Miroslavljević, 2005.). Međutim, ne možemo očekivati da je sva odgovornost, kada je riječ o pozitivnim posttretmanskim ishodima, na službama/servisima/pojedinima koji se bave posttretmanom jer je posttretman dio šireg sustava koji bi se morao restrukturirati i usmjeriti ka uspješnijem tretmanu (pa posljedično i posttretmanu).

U anglosaksonskoj literaturi jasno je uočljiva tendencija i orijentacija na kontinuitet tretmana koji se provodi tijekom alternativne skrbi, pripreme za izlazak/planiranje izlaska i podrške nakon izlaska iz skrbi, odnosno o „posttretmanu“ se govori kao nastavku brige započete u tretmanu. Jednostavnije rečeno, tretman i posttretman čine cjelinu.

Cilj i svrha pripreme i podrške mladima pri izlasku iz odgojnih ustanova

„Ne znam kad izađem van i kad budem prepušten sam sebi što će se dogoditi... Pogotovo jer smo svi mladi, i puno je tu iskušenja i treba nam pomoć da se više ne vratimo ovdje.“

Mlada osoba iz odgojnog zavoda (Klarić, 2011.)

Sigurno će se svi stručnjaci koji rade s djecom i mladima složiti s konstatacijom stranih autora (Fagan, 1990.; Smiti Laird, 1992.; Abrams, 2006.) koji o načinu izlaska iz institucije govore kao o ključnoj točki institucionalnog tretmana. Razlog zašto je tome tako s jedne strane pronalaze u činjenici da kod velikog dijela mladih razlozi koji su ih doveli do njihovog ulaska u skrb nisu „sanirani“ tijekom boravka u skrbi, a s druge strane, o trenutku izlaska iz skrbi govore kao o razdoblju obilježenom značajnim tranzicijskim stresom. U tom smislu Smit i Laird (1992.) o napuštanju domskog tretmana govore kao o potencijalno stresnom iskustvu za mlade osobe i to iz razloga što prekid smještaja može nastupiti naglo i bez pripreme, a često i zbog negativnih okolnosti napuštanje doma predstavlja neizvjesnost koja uzrokuje nesigurnost jer izlazak iz ustanove uključuje brojne promjene, ali rezultira i brojnim potrebama tih osoba u vrlo različitim područjima života (npr. rješavanje stambenog pitanja, zapošljavanje i sl.). Uz to, u kontekstu mladih koji su prekršili zakon brojni autori i rezultati istraživanja svjedoče o tome kako u prvih nekoliko mjeseci nakon izlaska iz skrbi postoji najveći rizik od recidivizma. Kod njih je jedan od važnih ciljeva pripreme i podrške nakon izlaska upravo prevencija ponovnog počinjenja kaznenog djela.

Općenito govoreći, poznato je da se dobri efekti tretmana vrlo brzo gube u nepovoljnim uvjetima života nakon tretmana ili po povratku u neade-

kvatno životno okruženje budući da su (obiteljski, socijalni, edukacijski i sl.) zahtjevi koji se stavljaju pred te mlade ljude brojni (Mejovšek, 1984., Whittaker, 1992.; Courtney i dr., 2004.; Malmgren i Meisel, 2002.).

Već su ranije spomenute negativne okolnosti vezane uz izlazak iz ustanove. One se, kada je riječ o mladima koji su živjeli u odgojnoj ustanovi, vežu i uz pitanje kriterija za izlazak iz ustanove ili završetak tretmana. Razmišljajući o njima, jasno je da je jedini pozitivni kriterij postignuće pozitivnih promjena sukladno tretmanskome planu i programu, dok su razlozi za okončanje tretmana u praksi češće negativni poput: nemogućnosti postizanja pozitivnih promjena/pogoršanje na planu ponašanja, pružanja otpora od strane korisnika/roditelja daljnjem tretmanu, promjena jedne odgojne mjere u drugu/promjena tretmana, vremenska ograničenost trajanja odgojne mjere, okončanje tretmana zbog završetka obrazovanja kao tretmanskog cilja neovisno o drugim postavljenim tretmanskim ciljevima i promjenama u ponašanju (Koller-Trbović, 2011.). Nabrojani razlozi (bilo pozitivni, bilo negativni) nužno za sobom „povlače“ i pripremu prije i podršku nakon izlaska iz ustanove. To znači da je posttretman potreban i kada se radi o optimalnom razlogu okončanja tretmana (postignutim planiranim pozitivnim promjenama) s ciljem održanja tih promjena, a prije svega radi njihova prijenosa u stvarni svijet i život. S druge strane, ako su razlozi za okončanje tretmana negativni, postavlja se pitanje ima li uopće smisla poduzimati posttretman ili pak primijeniti neku drugu vrstu intervencije nakon koje tek treba uslijediti posttretman. U svakom slučaju, ono što i naša i strana istraživanja i iskustva pokazuju jest da se radi o intervenciji koja pretpostavlja sustavan pristup (u smislu uvođenja posttretmana u sustav socijalne skrbi/pravosuđa te definiranja kriterija i standarda provedbe koje bi trebalo „podići“ na razinu modela), a s druge strane podrazumijeva razinu dovoljne fleksibilnosti kako bi se tretmanski i posttretmanski ciljevi individualizirali uvažavajući posebnosti svake pojedine mlade osobe i konkretnih mogućnosti sredine u koju se vraća.

Ako ciljeve tretmana u odgojnoj ustanovi, najšire gledajući, definiramo kao pozitivne osobne i socijalno poželjne promjene kod maloljetnika i u njegovu okruženju, otvara se pitanje kako upravo navedeno konkretizirati, odnosno što te pozitivne promjene u krajnjem ishodu uopće podrazumijevaju. Strani autori krajnji cilj tretmana, a posebice posttretmana, opisuju pojmom „reintegracija“ koji se odnosi na funkcioniranje pojedinca u zajednici (Altchuler i Brash, 2004.). Tako Dawes (2008.) smatra da se funkcioniranje mlade osobe u zajednici odnosi na njene interakcije s obitelji, vršnjacima i različitim institucijama. Uključivanje mlade osobe u redoviti život najbolji je kriterij stupnja reintegracije pojedinca, što je opći cilj tretmana uopće, a posebice posttretmana. Bakić (2001.) glavnim ciljem posttretmana smatra

reintegraciju mladih u normalan život, a kao jedan od osnovnih kriterija za to navodi odsustvo recidivizma. No postavlja se pitanje što je s onima koji nisu počinitelji kaznenih djela, a bili su u odgojnim institucijama i tretmanima zbog problema u ponašanju u širem smislu? Iz tog razloga mnogi autori (Altchuler i Armstrong, 2001.; Altchuler i Brash, 2004.; Chung i dr., 2007.) zagovaraju termin „reintegracija u zajednicu“ kako bi se naglasio holistički pristup ovom pojmu koji podrazumijeva, kako je ranije rečeno, funkcioniranje pojedinca u zajednici, s obitelji, vršnjacima, drugim institucijama, a ne puku usmjerenost na nečinjenje kaznenih djela, odnosno, prevenciju recidivizma.

Ukratko, osnovni je cilj posttretmanske zaštite mladih osoba optimalna integracija u zajednicu u kojoj žive, preuzimanje odgovornosti za vlastiti život, uspješno zadovoljavanje vlastitih potreba neugrožavajući, pritom, zadovoljavanje potreba drugih ljudi.

Izazovi ili mogućnosti na putu izlaska iz skrbi

„U Zavodu bi trebala postojati priprema o tome što nas čeka. Da nas prije nego nas puste na vikend odgajatelji odvedu van, pokažu gdje je bus, al nije to isto kao kad ti ideš zauvijek vani. Puno je prijetnji vani i prilika da poklekneš...“

Mlada osoba iz odgojnog zavoda (Klarić, 2011.)

Brojna svjetska literatura, posebice američka, kao i malobrojna domaća, najčešće istražuje učinkovitost posttretmana kod mladih koji napuštaju instituciju u kojoj su boravili radi počinjenja kaznenih djela. Logično je stoga da se uspješnost tretmana tih mladih osoba procjenjuje kroz odsustvo recidivizma nakon izlaska iz institucije.

Vežano uz to, Mejovšek je još davne 1984. utvrdio važnost kombinacije psihosocijalnih faktora (integriranost obitelji, briga za maloljetnika, dobri obiteljski odnosi, povišena razina konformizma), pripremljenosti za povratak u zajednicu, pozitivnog stava prema radu, odsustva socijalno-patoloških pojava i odsustva recidivizma nakon izlaska iz institucije. Slično navode Gendrau i Andrews (1990.) koji su se bavili područjima promjene koja najviše utječu na smanjenje posttretmanskog recidivizma. To su: smanjenje antisocijalnih stavova, poboljšanje odnosa s drugima, unaprjeđivanje obiteljskih odnosa, poticanje identifikacije s pozitivnim socijalnim modelima, povećanje samokontrole, zamjena negativnih vještina prosocijalnim, smanjenje ovisnosti. Vrlo slično nalazimo i u istraživanjima Altschulera (1998., prema Dawes, 2008.) i Altschulera i Armstronga (2001.) u kojima je identificirano sedam čimbenika koji utječu na ne/uspješnu re/integraciju u zajednicu: obiteljske prilike, utjecaj vršnjaka na mentalno i fizičko zdravlje,

odnos prema psihoaktivnim sredstvima, obrazovni status i zaposlenje, interesi u slobodno vrijeme, školovanje.

O tome koliko će podrške mladi u svakom od navedenih područja dobiti u posttretmanskom razdoblju, ovisi njihova adekvatna uključenost u zajednicu.

Suočavanje s nepovoljnim okolnostima prije svega užeg okruženja, ali i onog šireg, na putu izlaska iz skrbi vrlo često predstavlja uzrok vraćanja na stare oblike ponašanja, a često i ponovni ulazak u alternativnu skrb. Uzimajući u obzir ranije pojašnjene (negativne) razloge za okončanje tretmana u odgojnoj ustanovi, jasno je da se obitelj vraća u fokus interesa stručnjaka što rezultira očekivanjima od tretmana koji u svom konceptualnom i sadržajnom dijelu treba biti podjednako usmjeren i prema obitelji i prema maloljetniku (Whittaker, 1992.). Povratak biološkoj obitelji (ukoliko nije došlo do promjena u njenom funkcioniranju) najmanje je stabilan i produktivan tip posttretmana. Brojni autori koji su se bavili maloljetnim počiniteljima kaznenih djela (Fendrich, 1991.; Wright i Wright, 1994., prema Katsiyannis i Archwamety, 1997., Cunningham i Henggeler, 1999., prema Ryan i Yang, 2005.; Ryan i Yang, 2005.; Mulder i dr., 2010.; Contreras, Molina i del Carmen Cano, 2011.) zaključuju da su održavanje veza s obitelji dok je mlada osoba u instituciji, kao i adekvatna obiteljska situacija u procesu izlaska iz skrbi, ključne kada je riječ o pozitivnom posttretmanskom razdoblju i smanjenom recidivizmu. Tako je utjecaj obitelji ključan za ponašanje maloljetnika, a intervencije usmjerene na rad s obitelji za vrijeme dok je maloljetnik u instituciji i tijekom perioda izlaska iz skrbi smanjuju vjerojatnost recidivizma. Ryan i Yang (2005.) u svom su istraživanju pokazali da su savjetovanje roditelja i kontakti obitelji i maloljetnika za vrijeme dok on živi u odgojnoj ustanovi smanjili vjerojatnost počinjenja novog kaznenog djela u periodu od dvije godine. Programi poput *Functional Family Therapy*, *Family Integrated Transition* i *Multy systematic Transition* koji su usmjereni na rad s obiteljima i mladima s problemima u ponašanju, pokazali su se učinkovitima (Bray, 2010., prema Garfinkel, 2010.; Greenwood, 2008.; Garfinkel, 2010.).

Iako se svaka mlada osoba na svoj način suočava s različitim barijerama na svom posttretmanskom putu, istraživanja sa stručnjacima i korisnicima (Byrnes, Macallair i Shorter, 2002., Holzer, 1996., Maruna 2001., prema Barton, 2006.; Somers, 2011.) identificirala su određene teškoće prilikom izlaska mladih iz institucije, a riječ je o: (1) manjku obrazovnih mogućnosti i teškoćama zapošljavanja, (2) rješavanju stambenog pitanja, (3) manjku vještina i niskom obrazovnom statusu maloljetnika, (4) stvaranju institucionalnog identiteta, (5) problemima ovisnosti, (6) problemima s mentalnim

zdravljem, (7) nedostatku podrške i pozitivnih modela ponašanja u zajednici, (8) zakonskim preprekama koje ograničavaju pristup obrazovanju, materijalnoj pomoći i rješavanju stambenog pitanja.

Ukratko ćemo reći ponešto o svakoj od tih teškoća.

1. (1) Velik je broj prepreka kada se mladi žele reintegrirati u redovne škole. Zaposlenici škole (ali i roditelji drugih učenika) mogu dvojiti oko prihvatanja takve osobe u školu. Čak i ako ih prime u školu, postoji mogućnost da je upravo škola bila jedan od prethodnih rizičnih čimbenika za pojavu problema u ponašanju. Isto tako, mladi se mogu vratiti u zajednicu nakon što je škola već počela, što još dodatno otežava prelazak u redovne škole ionako težak za mlade osobe, nastavnike i ostale učenike. Tu je i problem administrativnih poteškoća vezanih uz premještanje maloljetnika iz jedne škole u drugu (svjedodžbe, prijepis ocjena i sl.) koje nastaju radi nepravovremenog organiziranja prelaska u drugu školu nakon izlaska iz ustanove (Keeley, 2006.).
2. (2) Rješavanje stambenog pitanja i kod redovne je populacije problem pa je jasno da se radi o jednom od najtežih problema s kojima se mladi suočavaju prilikom povratka, posebno ako se nisu stvorili uvjeti za povratak u biološku obitelj ili ako biološka obitelj nije funkcionalna (što je čest slučaj).
3. (3) Jedna od prepreka za učinkovito sudjelovanje u zajednici mladih s problemima u ponašanju jesu poteškoće s kojima se suočavaju prilikom zapošljavanja. Mnogi mladi imaju manjak vještina i znanja za većinu radnih mjesta, nemaju radnog iskustva te imaju nerazvijene radne navike i neprikladne stavove prema radu. Osim toga, srednja stručna sprema minimum je prilikom zapošljavanja koji osigurava osobi pristojan život. Obrazovanje za tržišno atraktivna zanimanja izuzetno je važno. U našoj zemlji, međutim, jedan od velikih problema je i visoka stopa nezaposlenosti općenito.
4. (4) Treba spomenuti i institucionalni identitet čiji razvoj nije rijetka pojava kod mladih koji su duže vrijeme u instituciji. Vežanje uz suživot s vršnjacima delinkventnog ponašanja i usvajanje negativnih stavova, vrijednosti i navika. Institucionalni identitet veže se i uz činjenicu da se život u instituciji odvija izvan realnosti (vanjska kontrola ponašanja, politika institucije koja ih ne priprema za realan život) te uz nerealna očekivanja pojedinaca od života nakon institucije i uz nepripremljenost za svakodnevni život.
5. (5) Sljedeća prepreka koja koči uspješnu socijalnu integraciju je, svakako, i zlouporaba sredstava ovisnosti. Brojna istraživanja potkrepljuju činjenicu kako je zlouporaba droge i alkohola značajan čimbenik kriminalne aktivnosti ili vraćanja na stara ponašanja. Mnogi mladi nemaju adekvatan tretman u instituciji usprkos tome što im je takav tretman potreban. Međutim, ako su i imali adekvatan tretman za vrijeme dok su bili u instituciji, postoji velika mogućnost da će nastaviti s ovisničkim ponašanjem kad izađu iz institucije u slučaju da nisu primjereno uključeni u zajednicu.

6. (6) Sljedeća poteškoća koja se treba uzeti u obzir jest fizičko i mentalno zdravlje tih mladih ljudi. Učestalost ozbiljnih psihičkih bolesti veća je kod populacije koja je živjela u ustanovama nego kod takozvane „opće“ populacije. Neka istraživanja pokazala su da je čak dvije trećine mladih imalo jedan ili više dijagnosticiranih mentalnih poremećaja i/ili naznaku zlouporabe sredstava ovisnosti (Teplin i sur., 2002., Wasserman, Ko i McReynolds, 2004., prema Barton, 2006.).
7. (7) Poznato je da maloljetnici u institucijama uglavnom nemaju razvijenu socijalnu mrežu pa tako ni adekvatnu podršku ni pozitivan model, što je također jedna od poteškoća prilikom izlaska iz institucije jer nemaju osobu/e koje će popuniti prazninu u njihovom životu.
8. (8) Uz sve navedeno, postoje i zakonske prepreke te prepreke na razini sustava socijalne skrbi/pravosuđa koje otežavaju uključivanje u zajednicu, a ovise o uređenju pojedine države (npr. neumreženost pojedinih dijelova sustava, neobavezan posttretman nakon punoljetnosti, nepostojanje ili nemogućnost uključivanja u stambene zajednice i sl.). Tako se kao obilježja mladih izašlih iz skrbi navode: loš akademski uspjeh i status (ne)zaposlenosti, ponovni doticaj s kaznenim sustavom, nestabilan stambeni status (česte selidbe), materijalna nesigurnost, slaba socijalna povezanost (Asarnow i dr. 1996.; Courtney i Dworsky 2006.; Courtney i dr. 2001.; McMillen i dr. 2003.; Mendes i Moslehuddin 2006., prema Trouti dr. 2010.). Jedna američka petogodišnja longitudinalna studija (Bullis i dr., 2002., prema Unruh i dr., 2009.) koja se bavila posttremanskim ishodima mladih počinitelja kaznenih djela izašlih iz institucija, pokazala je da je oko 60% ispitanika recidiviralo, a samo 25% ispitanika nastavilo sa školovanjem nakon izlaska iz institucije. Nadalje, 58% ispitanika imalo je posebne obrazovne potrebe, a oni su imali triput veće šanse da se vrate u instituciju, te su im dvaput manje šanse da se zaposle ili nastave sa školovanjem od onih bez obrazovnih teškoća. Mladi s teškoćama koji su se zaposlili ili nastavili sa školovanjem tijekom prvih 6 mjeseci po izlasku iz ustanove, imali su 3,2 puta manju šansu da se vrate u instituciju i 2,5 puta veću da nastave s poslom/školovanjem tijekom naredne godine dana od izlaska iz institucije.

Drugim riječima, mladi u riziku od povratka na stara ponašanja koji su se po izlasku iz skrbi zaposlili ili nastavili sa školovanjem imali su bolje šanse za uspješnu reintegraciju. Zapošljavanje i daljnje obrazovanje imaju snagu izrazitog zaštitnog čimbenika kada je riječ o smanjenju recidivizma kod mladih, ali i šire – izuzetno su važni za generalni životni uspjeh. Brojne su studije koje podupiru ovu tezu, ali i programi u svijetu koji iz tog razloga svoje posttremanske ciljeve usmjeravaju upravo ka školovanju/zapošljavanju tih mladih promatrajući područje školovanja/zaposlenja kao mogućnost, a ne kao rizik.

Glas mladih

U prethodnom smo tekstu ukratko predstavili izazove s kojima se susreću mladi u stranim zemljama (i to iz perspektive stručnjaka), a koji sigurno vrijede i u našim uvjetima. Međutim, što o posttretmanu kažu mladi iz naših odgojnih ustanova?

Sunčana Kusturin (2002.) provela je istraživanje s mladima iz Odgojnog doma Mali Lošinj i Doma za odgoj Karlovac. Autorica zaključuje da je napuštanje ustanove stresno razdoblje za pojedinca koji nakon nekoliko godina provedenih u stabilnom okruženju treba izaći i nastaviti sa svojim životom. Mladi su kao moguće teškoće nakon otpusta naveli strah od susreta s bivšim društvom, strah od života s roditeljima, nastavka školovanja u zajednici u koju se vraćaju, strah da ponovno ne krenu „krivim putem“. Ako se ne mogu vratiti roditeljima, javlja se i strah od samostalnog života jer su pred njima veliki zahtjevi (pronalaženje posla, stana, svakodnevne aktivnosti). Sami mladi navode da nisu dovoljno pripremljeni za odlazak iz institucije.

Ivana Kelek (2006.) u svom je diplomskom radu istraživala što mladi u institucionalnom tretmanu misle o izlasku iz skrbi, kako je doživljavaju, koliko su informirani o njoj, što procjenjuju potrebnim, što predlažu za cilj, svrhu, sadržaj posttretmanske zaštite. Uzorak ispitanika činilo je 75 mladih osoba iz različitih odgojnih ustanova, stambenih zajednica te SOS Kuće za mlade. Temeljem dobivenih rezultata autorica zaključuje da sudionici, dakle potencijalni korisnici posttretmana, nisu upoznati s njegovom svrhom te ga više doživljavaju kao nadzor, nego kao pomoć. U tom je smislu prvenstveno potrebno educirati odgajatelje koji bi trebali informirati korisnike o pravima i mogućnostima posttretmana. Uz to, naglašava važnost povezivanja i umrežavanja ustanova i službi u zajednici. Posttretman je potrebno planirati od samog dolaska u ustanovu s tim da individualizirani pristup treba biti u prvom planu (plan treba izraditi zajedno s korisnikom i obitelji). Sudionici su više puta jasno naveli da posttretman mora biti dobrovoljan, a ne prisilan ili obvezan, zato je potrebno motivirati ih i informirati. Kao područja posttretmana korisnici navode područje zapošljavanja i podrške u ponašanju, kao aktivnosti programa posttretmana navode razvijanje vještine zadržavanja posla, razvijanje nekih tehničkih vještina, vještine raspolaganja novcem, učenje stranih jezika. Kako većinu pomoći očekuju od obitelji, a najveći dio njih se i vraća u obitelj, puno više nego do sada treba se posvetiti radu s obitelji, jačanju obitelji i pripremi za povratak u obitelj. S ciljem informiranja, potrebno je napisati priručnik s informacijama i ponudom raznih programa posttretmana (oblici psihosocijalne pomoći, materijalni oblici pomoći, pomoć oko zapošljavanja, obrazovanja, organiziranja slobodnog vremena, učenja tehničkih i životnih vještina). Za sve navedeno potrebno je razviti suradnju vladinih i nevladinih organizacija na razini lokalne zajednice.

Ivana Klarić je 2011., također za potrebe diplomskog rada, provela istraživanje pod nazivom „Život nakon institucije u doživljaju mladih iz Odgojnog zavoda Turopolje“. Intervjuirala je devetero mladih kojima je u tom trenu do izlaska ostalo još maksimalno šest mjeseci. Rezultati kvalitativne analize ukazali su na sedam ključnih tema: dobici od tretmana u zavodu, doživljaj budućnosti, planovi za budućnost, očekivanje pomoći, posttretman, predotpusna faza i stav prema radu/zapošljavanju.

Podaci dobiveni u ovom istraživanju vrlo su slični prethodnom. Dakle, većina sudionika nezainteresirana je za posttretman kada je riječ o njima samima, međutim drže da je onima koji nemaju nikoga on potreban. Prema njihovu viđenju, posttretman mora biti dobrovoljan i individualiziran, i u programu i u trajanju. Nisu informirani o vrstama pomoći koje mogu dobiti kada izađu iz institucije pa sukladno tome pomoć očekuju od obitelji i prijatelja. Prema stručnjacima izražavaju određeni otpor i nepovjerenje. Važno je naglasiti da izražavaju strah od povratka na stara ponašanja. Nadalje, posebno je zanimljiva kategorija „Stav prema radu/zapošljavanju“ po kojoj je moguće zaključiti o velikom značaju kojeg mladi pripisuju radu i dobicima koji iz njega proizlaze (temelj egzistencije i osamostaljivanja, sigurnosti, ali i zadovoljstva, te njegovi pozitivni učinci na organizaciju života i vremena). Stoga upravo radu/zapošljavanju, očigledno, treba posvetiti posebnu pažnju u programu posttretmana.

Ovi rezultati pokazuju da se perspektive mladih i stručnjaka u nekim segmentima podudaraju, međutim, upravo perspektiva mladih „otvara“ i neka nova područja i teme, npr. strah od osamostaljivanja ili strah od povratka na stara ponašanja.

Zaključno, ono što nam mladi poručuju jest to da nisu dovoljno informirani o posttremanskim mogućnostima, nisu motivirani za posttretman budući da izlazak iz ustanove doživljavaju kao svojevrsno „oslobođenje“ od stručnjaka, „sustava“ i njihove kontrole. Međutim, s druge strane, izražavaju strah od stvarnog života koji ih čeka nakon izlaska, kao i strah od toga kako će ih okolina prihvatiti, hoće li pronaći posao ili se vratiti starim obrascima ponašanja (što onda vjerojatno znači i povratak u instituciju). Iz tih je razloga izrazito važno raditi na pripremi za izlazak i podršci nakon izlaska iz ustanove već tijekom tretmana u domu i to posebno na informiranju i motiviranju mladih, ali i na stvarnoj pomoći i podršci koju će mladi kao takvu i prepoznati.

Individualizacija posttretmana

„Svi smo mi drugačiji, ne treba svima jednako!“

Mlada osoba iz odgojnog zavoda (Klarić, 2011.)

Osvrćući se na navedene teškoće s kojima se mladi suočavaju prilikom izlaska iz institucije, možemo reći da prilikom promišljanja o posttretmanskom planu i programu za pojedinu mladu osobu i tijekom njihove izrade trebamo imati na umu i nekoliko generalnih kriterija za procjenu potreba u posttretmanu:

- Iz koje ustanove dolazi i zašto je mlada osoba bila tamo?
- Koliko je vremena tretman trajao?
- Je li tretman završen sukladno planu ili je ranije prekinut?
- Kamo se mlada osoba vraća?
- Koje su zakonske mogućnosti?
- Kakva je obrazovna/profesionalna razina i status mlade osobe?
- Kakva je razina usvojenosti socijalnih i komunikacijskih vještina maloljetnika/ice?
- Kakva je prognoza recidivizma (treba li mu pomoć i/ili kontrola?)
- Koje su realne mogućnosti za korištenje pojedinih servisa/usluga koje su potrebne maloljetniku/ici?

Osim ovih generalnih kriterija, ne smije se smetnuti s uma ni važnost već više puta spominjane participacije te individualizacije posttretmana ovisno o dobi, rodu i stupnju/obliku strukturiranosti i restriktivnosti okoline u koju se osoba vraća. Primjerice, nije isto da li mlada osoba napušta tretmansku instituciju u dobi od 14 ili 20 godina jer su, sukladno dobi, njegove/njene razvojne potrebe drugačije. Isto tako, drugačije se rodne uloge očekuju od djevojaka i mladića, a postoje i određene specifičnosti u psihosocijalnom razvoju muškaraca i žena pa programiranje posttretmana treba biti rodno osjetljivo. Također, važno je procijeniti razinu strukturiranosti/restruktivnosti okruženja u skladu s različitim potrebama pojedinaca. Jer različite su potrebe djeteta/mlade osobe ako se nakon institucije vraća u svoju biološku obitelj, odlazi u stambenu zajednicu ili nešto treće (Trout i dr., 2010.). Uz to, program posttretmana treba planirati u skladu s individualnim potrebama, rizicima i snagama pojedinca, ali i okruženja u koje se vraća.

Umjesto zaključka ili kratko o stranim iskustvima

Ono što mlade koji izlaze iz odgojne ustanove čini drukčijima u odnosu na druge skupine mladih u skrbi jest činjenica da unatoč pozitivnim pomacima u ponašanju do kojih je došlo tijekom tretmana nakon izlaska iz institucije mladi i dalje često manifestiraju višu razinu rizika od povratka na stare obrasce ponašanja (Weiner, Abraham i Lyons, 2001.). Stoga Huscroft-D'Angelo (2012.) zaključuje kako se podrška nakon izlaska iz skrbi za ovu skupinu mladih treba fokusirati upravo na visokorizična područja (npr.

školoвање/zaposlenje, zlouporaba ovisnosti i sl.). Upravo je i to jedan od razloga zašto je mladima koji su bili u ustanovi zbog problema u ponašanju za razliku od ostalih mladih u alternativnoj skrbi (poput onih koji su živjeli u udomiteljskoj obitelji ili dječjem domu) osim pomoći, zaštite, vođenja, često potrebna i određena vrsta tretmana u zajednici ovisno o potrebama (npr. savjetovanje, poludnevni tretman, trening vještina rješavanja sukoba i sl.), ali i nadzor odnosno kontrola.

Strana rješenja u suočavanju društva i pojedinca s aspektima posttremanske zaštite pokazuju vrlo različite pristupe i oblike. U stranim modelima primjetna je sveobuhvatnost, strukturiranost pojedinih modela, ali i nastojanja povezivanja institucije i zajednice, postupnost prelaska iz jedne faze programa u drugu, kao i aktivnost korisnika. Iz tih se razloga strani modeli mogu promatrati kao dobri primjeri iz kojih možemo učiti s ciljem poboljšanja hrvatske post/tremanske prakse.

Ranije citirani strani izvori ističu nužnost suradnje, dobru komunikaciju i konzistentnost djelovanja ustanova, službi i stručnjaka koji provode tretman i posttretman (Armstrong i Troy, 2002.). Kao ključne čimbenike u suradnji Evans (2005.) navodi lokalne (zdravstvene, socijalne i druge) institucije, servise, službe te sustav podrške (uključivanje članova obitelji). Sve navedeno samo potvrđuje raniju konstataciju o nužnosti planskog i stručnog pristupa ovoj interventnoj mjeri. Američki programi uključuju trofazni model, nužnost procjene potreba temeljem koje će se posttretman planirati, ali i koordinirano vođenje slučaja (*case management*) što podrazumijeva koordinaciju usluga tijekom institucijske faze i faze pred izlazak, pripremu za izlazak iz ustanove i fazu nakon izlaska tijekom koje je nužno uključivanje različitih usluga/institucija u zajednici.

Iz pregleda svjetske literature i prakse proizlazi nedvojbeno činjenica da su tretman i posttretman cjelina te da već od samog početka tretmana treba imati na umu što je to važno kada je riječ o posttremanskom funkcioniranju osobe i koji su to tretmanski ciljevi na koje se treba usmjeriti s ciljem integracije mlade osobe u zajednicu. Pojedini autori (Leichtman, 2006.; Lieberman, 2009.; Whittaker, 2000.) zastupaju tezu da bi u slučaju da tretman i posttretman uistinu u praksi zažive kao integrirani kontinuum, mladi vrlo vjerojatno u instituciji boravili kraće, a njihova reintegracija u zajednicu bila bi brža.

U svrhu što učinkovitijeg posttremana Altchuler i Brash (2002.) govore o reintegracijskoj paradigmi pa kažu da svi programi bazirani na modelu reintegracije sadrže pripremu maloljetnika za povratak u

specifičnu zajednicu, povezuju vladin i nevladin sektor i maloljetnike te osiguravaju dostupnost potrebne intervencije/tretmana/pomoći i nadzora potrebnih mladoj osobi u zajednici. Isto tako, i institucije su, možemo reći, prezatvorene i nedovoljno usmjerene na okolinske faktore (obitelj, prijatelje, usluge i servise u zajednici i dr.) zanemarujući postavke socio-ekološkog pristupa te su u tretmanskome smislu usmjerene gotovo isključivo na mladu osobu koja je u njih smještena. Jasno je da je procjena, odnosno identificiranje rizičnih čimbenika i snaga, prvi korak ka reintegracijskom planu, s tim da se plan izrađuje prilikom smještaja u instituciju ili netom iza toga. Ukoliko se reintegracijski plan izradi prilikom izlaska iz ustanove, malo je vjerojatno da će maloljetnik, njegova socijalna mreža ili zajednica biti pripremljeni za njegov povratak. Altschuler i Brasch (2002.), slično kao i drugi autori, govore o sedam područja rada koja su dokazano važna za uključivanje i integraciju po izlasku iz institucije. To su: obitelj i stambeno pitanje, vršnjaci, mentalno i fizičko zdravlje, obrazovanje, zapošljavanje, zlouporaba sredstava ovisnosti i slobodno vrijeme. Kako je već ranije rečeno, dob i psihosocijalna zrelost svake pojedine mlade osobe utječe na to na kojim je područjima „naglasak“. Svako područje predstavlja izazove, ali i prilike tijekom rada u reintegracijskom kontinuumu. U svakom slučaju, bilo da se radi o individualnom programiranju ili modelu posttretmanskog programa, utvrđeni su ključni principi za posttretmanski program:

1. Uspješni posttretmanski program povezuje dva važna faktora – intervenciju/pomoć i kontrolu/nadzor.
2. Naglasak se stavlja na dinamičke kriminogene čimbenike – kogniciju, stavove, obrazovanje, vršnjačke grupe, uporabu droga/alkohola, radne navike, međuljudske odnose itd.
3. Programi moraju biti dobro implementirani, izrađeni od strane stručnjaka te teorijski utemeljeni.
4. Povezanost institucije i zajednice je nužna.
5. Programi moraju biti intenzivni i dugoročni (6 mjeseci do 2 godine uz česte kontakte maloljetnika i stručnjaka).
6. Programi moraju biti strukturirani, s jasnim očekivanjima i posljedicama.
7. Uključivanje obitelji je ključno.
8. Planiranje posttretmana zahtijeva suradnju između stručnjaka, obitelji, maloljetnika i servisa u zajednici.
9. Maloljetnik mora biti aktivan u izradi plana i programa rada.
10. Izlazak iz ustanove mora biti strukturiran i planiran jer tako povećava šansu za uspjeh u posttretmanskome periodu.

Međunarodni i domaći pravni i zakonodavni okvir izlaska iz skrbi

Toni Maglica, prof.
defektolog – smjer
poremećaji u
ponašanju
Dom za djecu
„Maestral“

Koliko je izlazak mladih iz institucionalne skrbi složen, osjetljiv i važan proces, prepoznali su praktičari koji rade s mladima, teoretičari, znanstvenici pa tako i zakonodavci. U ovom poglavlju dati će se pregled legislative koja posredno ili neposredno opisuje i propisuje procese vezane za izlazak mladih iz institucionalne skrbi. Propisi koji opisuju ovaj proces dolaze iz međunarodnih konvencija, standarda i preporuka, ali i nacionalnih zakona, pravilnika i strategija. Dakako, pravni okvir izuzetno je važan jer propisuje prava i obveze, ali nikako ne smije biti jedino uporište za naše djelovanje. Svaka država, lokalna zajednica, ostali ključni dionici, pa i svaki pojedinac dužan je iskoristiti sve raspoložive resurse kako bi mladima koji izlaze iz skrbi omogućio korištenje propisanih prava. Koji je položaj hrvatske prakse kad je u pitanju ova osjetljiva problematika ostavljamo čitateljima na prosudbu.

Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djece (dalje u tekstu Konvencija) u članku 20. propisuje:

„Dijete kojemu je privremeno ili trajno uskraćena obiteljska sredina, ili koje zbog svoje dobrobiti u njoj ne smije ostati, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države.“ (http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/FILENAME/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf, 31.01.2014.)

Vijeće Europe 2005. godine daje Preporuke koje se odnose na ovaj članak u kojima stoji:

“...dijete koje napušta ustanovu ima pravo na procjenu vlastitih potreba i prikladnu postinstitucionalnu podršku u skladu s konačnim ciljem, a to je reintegracija djeteta u obitelj i u lokalnu zajednicu...”

Smjernice UN-a o alternativnoj skrbi o djeci, u poglavlju E, posebno propisuje članke koji se odnose na podršku nakon napuštanja skrbi. S obzirom na njihovu važnost, prenosimo ih u cijelosti:

„131. Agencije i ustanove trebaju imati jasnu politiku i provoditi dogovorene mjere vezane uz planirano i neplanirano zaključenje njihova rada s djecom, kako bi osigurale odgovarajuću potporu nakon završetka pružanja skrbi i/ili daljnje aktivnosti. Tijekom cjelokupnog razdoblja pružanja skrbi, oni sustavno trebaju raditi na pripremanju djeteta da postane autonomno i u potpunosti se integrira u zajednicu, osobito stjecanjem socijalnih i životnih vještina koje se jačaju sudjelovanjem u životu lokalne zajednice.

132. Proces prijelaza iz sustava skrbi na podršku nakon završetka skrbi treba uzeti u obzir djetetov rod i dob djeteta, njegovu zrelost i specifične okolnosti te uključiti savjetovanje i potporu, s posebnim ciljem da se izbjegne iskorištavanje. Djecu koja napuštaju sustav skrbi treba potaknuti da se uključe u planiranje života nakon završetka skrbi. Djeca s posebnim potrebama, primjerice ona s različitim oblicima teškoća u razvoju trebaju se koristiti odgovarajućim sustavom potpore koji će omogućiti inter alia izbjegavanje njihova nepotrebna smještaja u institucije. I javni i privatni sektor treba različitim mjerama potaknuti da zapošljavaju djecu iz različitih oblika skrbi, osobito djecu s posebnim potrebama.

133. Posebna nastojanja treba uložiti kako bi se, kad god je to moguće, svakom djetetu dodijelila specijalizirana osoba koja će mu pomoći u prijelaznom razdoblju i privikavanju na samostalan život nakon izlaska iz sustava skrbi.

134. Pripreme za život nakon završetka skrbi treba početi što je ranije moguće tijekom boravka u sustavu skrbi, a u svakom slučaju dovoljno rano prije djetetova napuštanja sustava skrbi.

135. Mladima koji napuštaju sustav skrbi treba pružiti kontinuirane mogućnosti obrazovanja i strukovnog osposobljavanja u sklopu stjecanja životnih vještina, kako bi im se pomoglo da ostvaruju vlastite prihode te da postanu financijski neovisni.

136. Mladima koji napuštaju sustav skrbi ili im se pruža podrška nakon završetka skrbi također treba omogućiti pristup socijalnim, pravnim i zdravstvenim uslugama, a također i odgovarajuću financijsku potporu.“
(http://www.unicef.hr/upload/file/326/163055/FILENAME/Smjernice_za_alternativnu_skrb.pdf, 31.01.2014.)

U siječnju 2007. godine Europski parlament usvaja rezoluciju koja u članku 112. navodi kako se:

„...potiču države članice da se uvedu mjere koje daju prednost mladim ljudima koji su prije bili u dječjem domu ili drugim oblicima skrbi o djeci kako bi oni mogli profitirati od tih mjera i to na način da im se pomogne oko profesionalne budućnosti i olakšanja njihove integracije u društvo...”.

Izlazak mladih iz skrbi posebna je tema i u „Quality4Children“ dokumentu. Taj dokument predstavlja standarde kvalitete skrbi izvan vlastite obitelji za djecu Europe, a nastao je kao praktični odgovor na Preporuke o pravima djece koja žive u institucionalnoj skrbi koje je prihvatio Odbor ministara Vijeća Europe 2005. godine. Čitavo jedno poglavlje tog dokumenta odnosi se na standard procesa napuštanja skrbi. Proces napuštanja skrbi definira se u Području standarda 3 i to sljedećim standardima:

„Standard 15: Proces napuštanja skrbi detaljno se planira i provodi
Proces napuštanja skrbi je važna faza u skrbi izvan vlastite obitelji za dijete, koja se detaljno planira i provodi. Zasniva se prvenstveno na individualnom planu skrbi djeteta/mlade osobe.

Djetetu/mladoj osobi priznaje se sposobnost da stručno procijeni kvalitetu vlastite skrbi. Povratne informacije djeteta/mlade osobe ključne su za daljnji razvoj kvalitete sustava skrbi te specifičnog oblika skrbi koji je dijete/mlada osoba primala.

Standard 16: Komunikacija u procesu napuštanja skrbi odvija se na svrhovit i primjeren način

Sve strane uključene u proces napuštanja skrbi dobivaju relevantne informacije u skladu sa svojom ulogom u procesu. U isto vrijeme, dijete/mlada osoba i njegova/njezina biološka obitelj imaju pravo na privatnost i sigurnost. Djetetu/mladoj osobi i biološkoj obitelji informacije se prenose na prikladan i razumljiv način.

Standard 17: Dijete/mlada osoba osposobljuje se za sudjelovanje u procesu napuštanja skrbi

Proces napuštanja skrbi temelji se na individualnom planu skrbi. Dijete/mlada osoba potiče se da otvoreno izražava mišljenja i želje o svojoj trenutnoj situaciji i budućem životu. Također sudjeluje u planiranju i provedbi procesa napuštanja skrbi.

Standard 18: Osigurani su praćenje, trajna podrška i mogućnost održavanja kontakta

Dijete/mlada osoba može nastaviti primati pomoć i podršku čak i nakon

napuštanja skrbi izvan vlastite obitelji. Ustanova skrbi čini sve što može da dijete/mlada osoba proces napuštanja skrbi ne doživi kao novi potres u svom životu. U slučaju mladih koji su postali punoljetni, ustanova skrbi treba nastaviti nuditi podršku i mogućnost ostajanja u kontaktu“

Republika Hrvatska, osim što je ratificirala prethodno navedene dokumente, i sama raspolaže zakonima i pravilnicima koji eksplicitno propisuju članke koji se odnose na izlazak mladih iz sustava socijalne skrbi. Svi ti članci, posebice iz Zakona o socijalnoj skrbi (Narodne novine br. 157/13) predstavljaju legislativnu platformu koja je ujedno i uporište projekta *OkvirKO*. U kombinaciji s iskustvom mladih koji su izašli iz sustava i stručnjaka koji se bave ovom problematikom proizlazi pravna i moralna obveza ući u „dubine“ ove teme.

U sljedećim člancima Zakona o socijalnoj skrbi možemo pronaći sadržaje koji opisuju problematiku vezanu za izlazak korisnika iz sustava.

Već u članku 3 koji definira što je socijalna skrb stoji: „Socijalna skrb je djelatnost od interesa za Republiku Hrvatsku kojom se osiguravaju i ostvaruju mjere i programi namijenjeni socijalno ugroženim osobama, kao i osobama s nepovoljnim osobnim ili obiteljskim okolnostima, koji uključuju prevenciju, promicanje promjena, pomoć u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba i podršku pojedincu, obitelji i skupinama, s ciljem unapređenja kvalitete života i osnaživanja korisnika u samostalnom zadovoljavanju osnovnih životnih potreba te njihovog aktivnog uključivanja u društvo.

Zakon o socijalnoj skrbi propisuje i načela socijalne skrbi, između ostalih:

„Načelo individualizacije (Članak 11., stavak 1)

(1) Korisnik ostvaruje prava u sustavu socijalne skrbi u skladu s individualnim potrebama i uz aktivno sudjelovanje korisnika.“

„Načelo uključenosti korisnika u zajednicu (Članak 12.)

Socijalne usluge se, ako je to moguće, korisniku pružaju u njegovom domu ili lokalnoj zajednici, kroz izvaninstitucijske oblike skrbi, radi poboljšanja kvalitete života i uključenosti u zajednicu.“

Kada govorimo o brizi oko izlaska mladih iz sustava čini mi se važnim podsjetiti na načelo poštivanja ljudskih prava i integriteta korisnika, načelo informiranosti o pravima i uslugama i načelo sudjelovanja u donošenju odluka.

U članku 73 koji definira socijalne usluge stoji da one „...obuhvaćaju aktivnosti, mjere i programe namijenjene sprječavanju, prepoznavanju i rješavanju problema i poteškoća pojedinaca i obitelji te poboljšanju kvalitete njihovog života u zajednici.“

Nadalje, u stavku (3) stoji: „Socijalne usluge se organiziraju kao usluge za djecu, mlade i obitelj i usluge za odrasle osobe, uz uvažavanje socijalnih veza i okruženja korisnika i obitelji.“

Jedna od socijalnih usluga i to iz čl. 77 jest savjetovanje i pomaganje pojedincu. U stavku 2 izrijeком stoji kako se savjetovanje i pomaganje pruža korisnicima radi prevladavanja raznih poteškoća između ostalog „... uključivanjem u svakodnevni život nakon dugotrajnog boravka u domu socijalne skrbi ili kod drugog pružatelja socijalnih usluga, zdravstvenoj ili penalnoj ustanovi, te u drugim nepovoljnim okolnostima ili kriznim stanjima.“

U postojećem Pravilniku o vrsti i djelatnosti doma socijalne skrbi, načinu pružanja skrbi izvan vlastite obitelji, uvjetima prostora, opreme i radnika doma socijalne skrbi, terapijske zajednice, vjerske zajednice, udruge i drugih pravnih osoba te centra za pomoć i njegu u kući (NN, br. 64/09), u dijelu koji se odnosi na dječje domove u članku 27 koji definira djelatnost dječjeg doma eksplicitno stoji kako je jedna od djelatnosti „... osposobljavanje navedenih korisnika skrbi za samostalan život izvan ustanove...“. I u članku 29, stavak 4, stoji kako se korisnici organiziranog stanovanja osposobljavanju za „samostalan život izvan ustanove...“. Sličnu formulaciju o „osposobljavanju korisnika za samostalan život...“ možemo naći i u članku 39 koji opisuje djelatnost domova za odgoj djece i mladeži.

Republika Hrvatska, točnije Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, 2010. godine donijelo je Standarde kvalitete socijalnih usluga u djelatnosti socijalne skrbi. I oni dijelom ističu važnost odgovarajuće pripremljenosti korisnika za samostalan život, te u Standardu 16 koji se odnosi na prijem i otpust stoji u pisanim smjernicama o prijemu i otpustu:

„16.13. Kada djeci/mladima prestaje skrb izvan vlastite obitelji zbog prelaska u samostalni život u zajednici, pružatelj usluga jamči da su sukladno vlastitim mogućnostima, odgovarajuće pripremljeni za samostalni život.“

16.14. U procesu planiranja pripreme korisnika za izlazak iz organizacije pružatelja usluga, pružatelj usluga priprema plan naknadne skrbi u suradnji s nadležnom institucijom socijalne skrbi, kojim će definirati prava, ali i mjere potrebne podrške po izlasku iz organizacije, ... te vrste usluga koje su korisniku na raspolaganju.

(http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDAQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.mspm.hr%2Fcontent%2Fdownload%2F5329%2F41987%2Ffile%2FStandardi_kvalitete_sa_Smjernicama_za_provedbu.pdf&ei=0XHnUoSgMs_ItAa8_ICQAw&usg=AFQjCNHSb0WVZUrvFd74QPKowSDjVUxVGQ&bv=59930103,d.Yms.28.01.2014.)

I završno, danas kad je Republika Hrvatska u Europskoj uniji dužni smo držati se smjernica Europske unije u području socijalnog uključivanja. Europska unija poštuje deset ključnih načela kako bi se podržala politika socijalne uključenosti (Vijeće Europske unije, 15/223/01), a Republika Hrvatska ih integrira u Strategiju razvoja sustava socijalne skrbi u RH (2011.). U tim dokumentima nalazimo sljedeća načela:

- „1. Supsidijarnost: mjere politike i usluge međusobno će postati bolje povezane ako se razvijaju i pružaju u što neposrednijoj blizini ljudi kojima su namijenjene;
2. Holistički pristup: mjere socijalne politike moraju se razviti, a usluge pružiti na cjelovit način koji poštuje sveukupne potrebe ljudi bez različitih ograničenja koja proizlaze iz organizacijske prirode;
3. Transparentnost i odgovornost: korisnicima socijalnih naknada i usluga mora se jamčiti transparentnost i jasno donošenje odluka, te moraju postojati jasno definirane procedure za odbijanje zahtjeva, kao i za žalbe na donesenu odluku (npr. pučki pravobranitelj, povelja o pravima itd.);
4. Primjerene usluge korisnicima: ako su usluge otvorene prirode, pristupačne, fleksibilne i odgovaraju potrebama njihovih korisnika, stvorit će se bolji uvjeti za socijalnu uključenost;
5. Djelotvornost: usluge koje promoviraju uključenost bez odlaganja se pružaju prema potrebama korisnika, i to bez nepotrebne birokracije, a naglasak je na njihovom pravodobnom pružanju i isplativosti;
6. Solidarnost i partnerstvo: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost promoviraju solidarnost i povezanost u društvu, jačaju partnerstvo i odgovornost svih interesnih skupina;
7. Dostojanstvo i ljudska prava: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost prepoznaju i podržavaju ljudsko dostojanstvo i osnovna ljudska prava za sve, putem primjene načela jednakosti i odbijanja diskriminacije;

8. Sudjelovanje: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost planiraju se, pružaju i kontroliraju (ispituju) uz sudjelovanje onih kojima prijete siromaštvo i socijalna isključenost;

9. Osobni razvoj: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost nastoje smanjiti ljudsku ovisnost, poduprijeti razvoj samostalnog djelovanja i ojačati autonomiju, kako bi se stvorili uvjeti za osobni napredak i razvoj;

10. Trajno poboljšanje i održivost: mjere politike i usluge mogu bolje podržati uključenost, a njihov utjecaj može biti trajniji, budući da je sve jača tendencija među zemljama članicama da provjeravaju i prate rezultate mjera politike i pružanje usluga, te da se konzultiraju i uzimaju u obzir mišljenja korisnika.“

I u Zakonu o sudovima za mladež (Narodne novine, broj 84/11, 143/12 i **148/13**) dva se članka indirektno odnose na posttretmansku zaštitu. Radi se o čl. 21 u kojem stoji kako sud može uvjetno otpustiti maloljetnika kojemu je izrečena završna mjera ako se mjera izvršava najmanje šest mjeseci. Takvu odluku sud može donijeti samo ako se na osnovi postignutog uspjeha u odgoju može opravdano očekivati da će se maloljetnik u sredini u kojoj bude živio dobro ponašati, nastaviti školovanje ili rad i da neće činiti kaznena djela. U nastavku se navodi kako sud može za vrijeme uvjetnog otpusta maloljetniku izreći mjere pojačanog nadzora i jednu ili više posebnih obveza. Slično stoji i u čl. 27 koji se odnosi na uvjetni otpust iz maloljetničkog zatvora: „(1) Osuđenik na kaznu maloljetničkog zatvora može biti uvjetno otpušten ako je izdržao najmanje jednu trećinu kazne. Za vrijeme uvjetnog otpusta sud može izreći mjere pojačanog nadzora i posebne obveze. Uvjetni otpust traje do isteka vremena za koje je kazna izrečena, (2) Sud će opozvati uvjetni otpust ako osuđenik dok je na uvjetnom otpustu počini jedno ili više kaznenih djela za koja je izrečena kazna zatvora od šest mjeseci ili maloljetničkog zatvora od šest mjeseci.“

Ova neposredna povezanost članaka s posttretmanom podrazumijeva činjenicu da sudac za mladež tijekom uvjetnog otpusta nakon završne mjere ili maloljetničkog zatvora može izreći pojačanu brigu i nadzor i/ili posebne obveze što otvara mogućnost da se tada u okviru neke od tih mjera provodi posttretmanska zaštita.

Priprema maloljetnika za otpuštanje izrijekom se navodi i u Zakonu o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje (2012).

Tako u članku 8 stoji:

- (1) Odgojna ustanova, posebna odgojna ustanova i odgojni zavod u kojem se izvršava zavodska odgojna mjera ili kaznionica u kojoj se izvršava kazna maloljetničkog zatvora će pravodobno osigurati pripremu maloljetnika za otpuštanje u suradnji s ustanovama i drugim pravnim osobama u čijoj nadležnosti su poslovi pomoći poslije otpusta.
- (2) Maloljetnik koji je otpušten s izvršavanja zavodske odgojne mjere obvezan je javiti se centru za socijalnu skrb prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta.
- (3) Centar za socijalnu skrb pružit će sustavnu stručnu pomoć maloljetniku radi prevladavanja teškoća nakon otpusta i stvaranja uvjeta za njegovo uključivanje u svakodnevni život, osobito za razvoj osobnih mogućnosti i njegovog odgovornog odnosa prema sebi, obitelji i društvu, te ga nadzirati dok za to postoji potreba, a najmanje šest mjeseci po otpustu.

U članku 14 koji opisuje pretpostavke za povratak maloljetnika u obitelj stoji:

- (1) Savjetovanjem i drugim oblicima pomoći obitelji treba stvoriti pretpostavke za povratak maloljetnika u obitelj.
- (2) Ako su uvjeti u obitelji poboljšani u tolikoj mjeri da roditelji mogu preuzeti brigu o odgoju maloljetnika, centar za socijalnu skrb obvezan je o tome izvijestiti odgojnu ustanovu, posebnu odgojnu ustanovu i odgojni zavod.
- (3) Ako centar za socijalnu skrb nakon poduzetih radnji prema programu pomoći obitelji utvrdi da se na stanje u obitelji i na obveze roditelja u odgoju maloljetnika ne može bitno utjecati i utvrdi da nije u interesu maloljetnika povratak u obitelj, radi osamostaljivanja maloljetnika obvezan je poduzeti potrebne radnje za osiguranje smještaja maloljetnika izvan obitelji nakon obustave odgojne mjere.
- (4) Maloljetnika se do osamostaljivanja može privremeno smjestiti u ustanovu socijalne skrbi, udomiteljsku obitelj te pravnu osobu koja je registrirana i ispunjava propisane uvjete za obavljanje djelatnosti socijalne skrbi u području odgoja i rada s mladima.

U Zakonu o udomiteljstvu, u dijelu koji opisuje obveze udomitelja, konkretno u članku 41, stoji kako je udomitelj obavezan pripremiti korisnika za povratak u vlastitu obitelj ili za odlazak kod drugog pružatelja smještaja ili za samostalan život, a pravo je udomitelja na stručnu pomoć u svladavanju poteškoća pri prijemu i odlasku korisnika koji je bio smješten u njegovu obitelj.

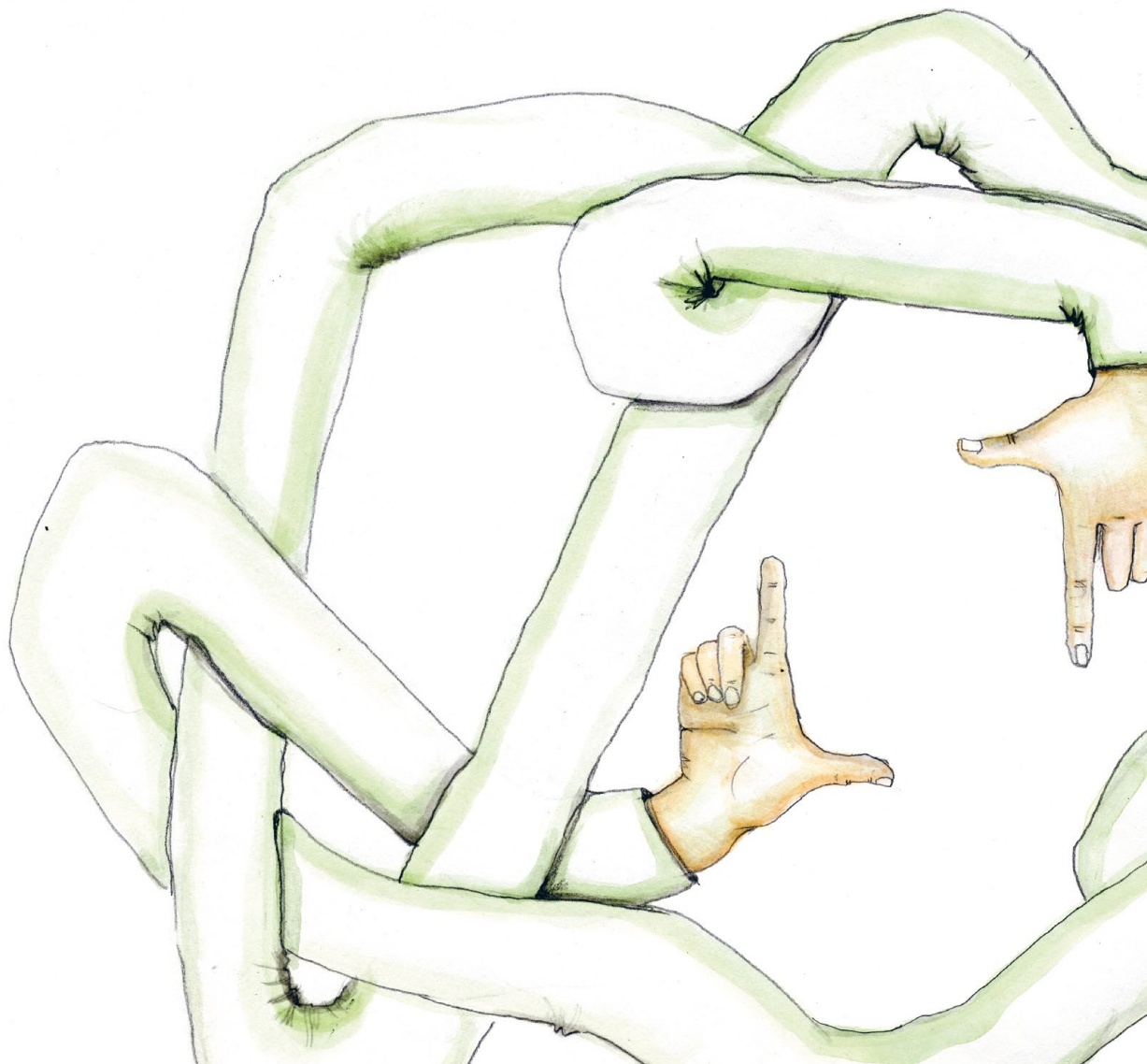

U članku 43, stavak (6) stoji kako „Stručni radnici Centra korisnika i udomitelj zajedno planiraju i pripremaju odlazak djeteta/mlade osobe iz udomiteljske obitelji radi povratka u vlastitu obitelj, radi posvojenja, za samostalan život, za smještaj u drugu udomiteljsku obitelj ili kod drugog pružatelja usluga smještaja, radi postepene prilagodbe na nove uvjete života“, a u članku 50, stavku (1) stoji kako „Centar udomitelja i Centar korisnika, nakon donošenja rješenja o prestanku prava na skrb izvan vlastite obitelji, zajednički pripremaju udomiteljsku obitelj za povratak korisnika u vlastitu obitelj ili za samostalan život“. U istom tom članku, u stavku (4) možemo naći da „...mladim osobama na smještaju u udomiteljskim obiteljima Centar korisnika obavezan je zajedno s udomiteljem pružiti potporu za uključivanje u samostalan život“ i u stavku (5) „...nakon prestanka smještaja u udomiteljskoj obitelji mladim osobama Centar udomitelja i Centar korisnika obavezni su osigurati praćenje i potporu, kao i kontakt s udomiteljskom obitelji i potporu za uključivanje u lokalnu zajednicu“.

I u konačnici, članak 53. izrijekom navodi kako dijete koje je udomljeno ima pravo biti informirano i pripremljeno na prestanak smještaja, uključujući savjetovanje i pomoć.

Mišljenja smo kako projekt *OkvirKO*, kao i ova publikacija u cijelosti, respektira prethodno navedene članke te time značajno doprinosi ostvarivanju prava, a mladima (i ljudima koji o njima brinu) olakša taj osjetljiv proces izlaska iz institucionalne skrbi.

Svi ovi dokumenti daju legitimitet aktivnostima koje poduzimamo ili planiramo poduzeti prema korisnicima koji se nalaze u složenom i teškom procesu izlaska iz skrbi. Kada tome pridodamo recentna znanstvena istraživanja na ovu temu i svakodnevno iskustvo mladih i stručnjaka koji rade u sustavu, navedeni dokumenti dobivaju posve novu dimenziju – dimenziju egzistencije, životne priče pojedinca, ljudi oko njega, dimenziju ljudskih odnosa. Upravo iz tog razloga ovaj priručnik „obojan“ je i tim sadržajima.

Prijedlog organiziranja i provedbe procesa izlaska iz skrbi

Proces izlaska iz skrbi čine dvije važne i međusobno povezane komponente: priprema za izlazak (eng. *leaving care*) i podrška nakon izlaska (eng. *after care*) iz skrbi.

Predlažemo da **priprema mlade osobe za izlazak iz skrbi** u redovnim uvjetima započne dvije godine prije izlaska mlade osobe, a minimalno jednu godinu prije izlaska. Druga komponenta procesa je podrška mladoj osobi u samostalnom životu za koju predlažemo da traje minimalno jednu godinu nakon izlaska, a idealno dvije do tri godine nakon izlaska.

Dužina i intenzitet **podrške nakon izlaska iz skrbi** može varirati u skladu s potrebama i životnim okolnostima mlade osobe. Tako se može dogoditi da mlada osoba zatraži nizak stupanj podrške u početku, no kada se životna situacija promijeni važno je osigurati joj pristup intenzivnijim uslugama. Također, iskustva iz prakse pokazuju da pojedine socijalne usluge (npr. savjetovanje, sufinanciranje troškova studiranja/prekvalifikacije, subvencioniranje troškova stanovanja) trebaju biti na raspolaganju mladoj osobi i duži period nakon izlaska. Mladi koji studiraju zapravo ostaju bez potpune podrške sustava npr. smještaja u studentski dom, u trenu kad diplomiraju, tijekom dvadesetih, mladi počinju zasnivati svoje obitelji i susreću se s novim ulogama partnera i roditelja ili se susreću s gubitkom zaposlenja što za njih često znači i gubitak adekvatnog stanovanja. Istraživanje provedeno 2004. u Švedskoj (Hjern i suradnici, 2004.) ukazuje i na povećani rizik od samoubojstva nakon izlaska iz skrbi, odnosno u ranoj odrasloj dobi (oko 28. godine). Kako prijedlog Zakona o mladima predlaže da se mladi definiraju kao osobe u dobi od 15 do 30 godina starosti, i s obzirom na sve gore navedene životne situacije s kojima se mladi iz skrbi susreću, predlažemo da pojedine usluge mladima iz skrbi budu dostupne do navršene 30. godine.

U slučaju neplaniranog izvanrednog prekida smještaja u skrbi odluka o prekidu može se donijeti odmah (o čemu se obavještava mlada osoba), ali predlažemo da se odluka može izvršiti tek nakon 30 dana unutar kojih se moraju osigurati osnovni preduvjeti za izlazak mlade osobe.

² Tekst se temelji na ishodima diskusija cjelokupne radne skupine, a za potrebe priručnika uredili su ga Sunčana Kusturin i Krešimir Makvić

Kompetencije koje je važno razvijati u procesu izlaska iz skrbi i osnovni preduvjeti za izlazak mlade osobe navedeni su u katalogu kompetencija *KaKo*.

Najvažnije referentne osobe u procesu izlaska iz skrbi su **mlada osoba, osoba zadužena za njenu skrb** u nekom od oblika alternativne skrbi (matični odgajatelj, udomitelj, SOS-mama i sl.) i nadležni Centar za socijalnu skrb, odnosno **stručnjak** koji je zadužen za brigu o toj mladoj osobi (**voditelj slučaja**).

Uz navedene stručnjake, predlažemo da se u pripremu mlade osobe za izlazak uključi **osobni mentor**. Mentor je stručna osoba, zaposlenik ili vanjski suradnik Centra za socijalnu skrb, ustanove u kojoj je smještena mlada osoba ili nevladine organizacije koja je zadužena za praćenje i podršku mlade osobe u procesu izlaska iz skrbi.

Nadalje, uz stručnu osobu u obliku osobnog mentora, predlažemo da mladoj osobi podršku pruža i **Prijatelj pomagač**.

To je netko iz obitelji ili kruga prijatelja mlade osobe, ili netko u koga mlada osoba ima povjerenja (susjed, sestra, ujak, sportski trener, vršnjak pomagač...). Prijatelj pomagač je volonter kojeg mlada osoba može nazvati kad god to poželi (izvan radnog vremena ustanova) u slučaju straha ili krize. Ukoliko mlada osoba nema takvog pomagača, važno je u procesu izlaska iz skrbi raditi na tome da mlada osoba pronađe takvu osobu i da s njom razvije kvalitetan odnos. Kada ga mlada osoba identificira kao potencijalnog Prijatelja pomagača važno je organizirati razgovor s tom osobom u kojem će ga mlada osoba i osobni mentor upoznati s tom ulogom. Naravno, ta osoba može odbiti biti prijatelj pomagač. Svjesni smo da termin „prijatelj“ možda sa stručne strane i nije najbolji izbor, ali mladi u radnoj skupini smatraju da je on najprimjereniji zato što naglašava da to nije stručna osoba, već osoba koja je bliska (potencijalno bliska) mladoj osobi.

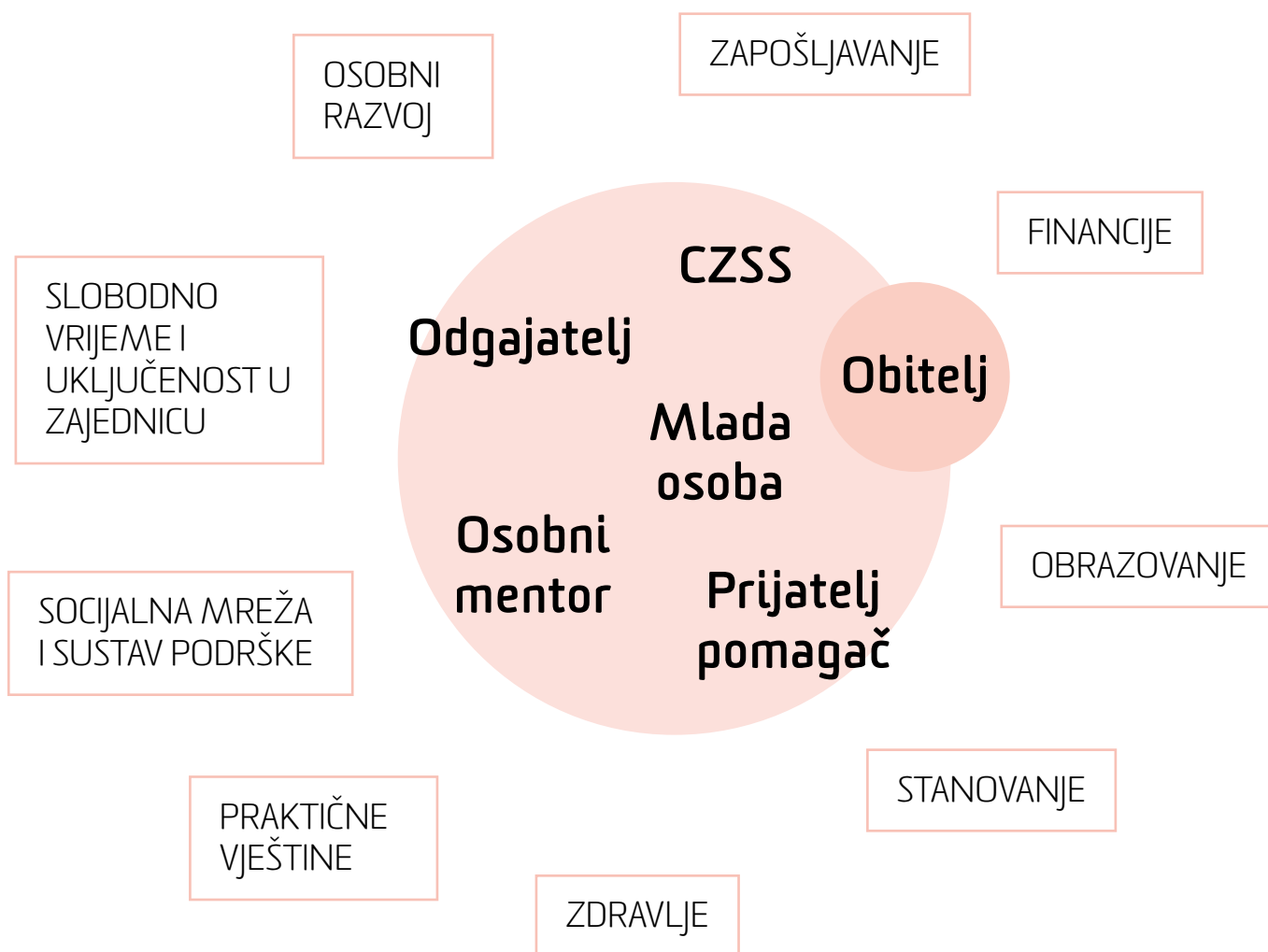
Okvir pripreme za izlazak definira se **Planom izlaska iz skrbi** u kojem bi se trebali nalaziti svi koraci u pripremi, detalji o početku samostalnog života kao što su stambeno pitanje, zaposlenje ili dodatno školovanje, obitelj, šira socijalna mreža i ostale važne komponente koje će osigurati uspješnu reintegraciju mlade osobe u lokalnu zajednicu. Plan izlaska sastavni je dio individualnog plana skrbi, no puno je detaljniji i tematski je vrlo specifičan.

Uz Plan izlaska iz skrbi predlažemo da se u Individualnom planu promjene kojeg izrađuje Centar za socijalnu skrb dio plana posveti pripremi roditelja ili drugih članova obitelji (i mlade osobe) na izlazak mlade osobe iz skrbi. Sadržaj se može usmjeriti na ponovni život s roditeljima, na život u

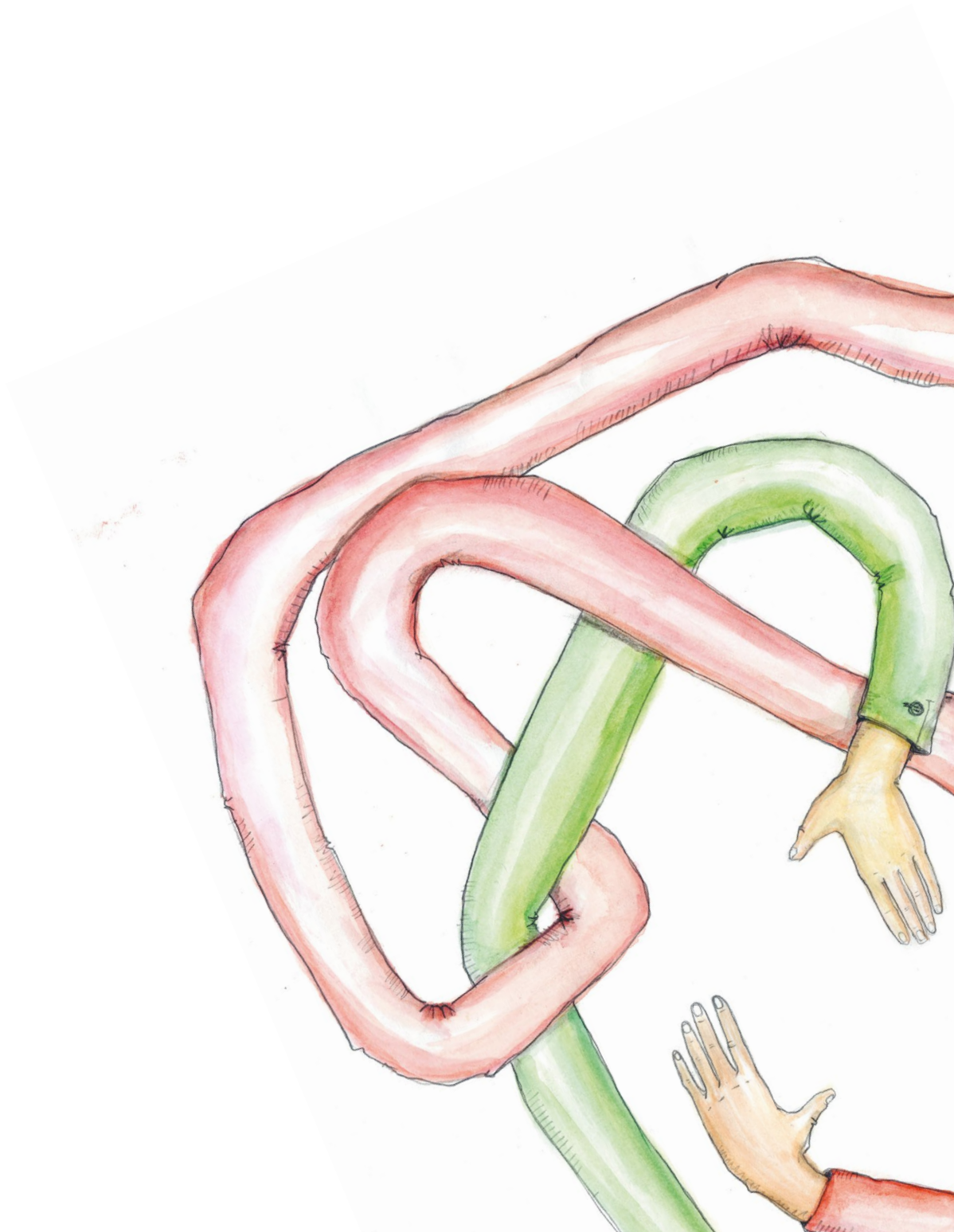

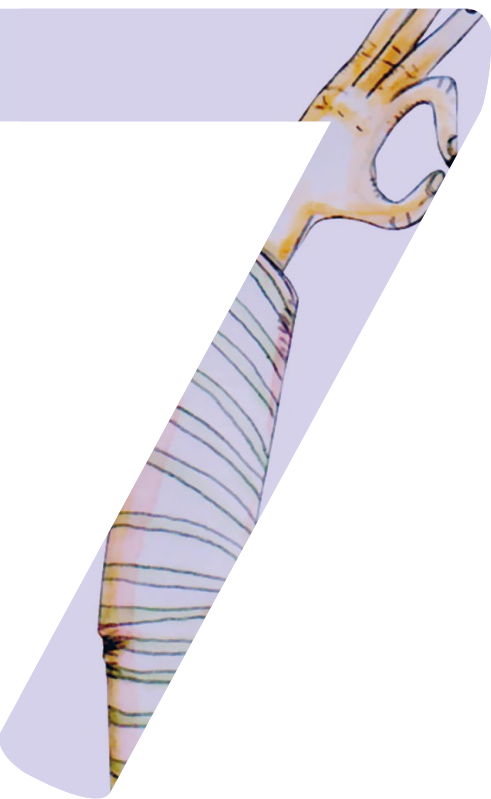
susjedstvu (istom gradu), intenzivnije kontakte, međusobna očekivanja (o uzdržavanju, čuvanju djece...) i sl. Iznimno je važno plan razviti i u situacijama kada nema mogućnost za ponovni život u biološkoj obitelji jer se često događa da je mlada osoba zbog neispunjavanja najosnovnijih uvjeta za samostalan život u nekom trenutku (i nekoliko godina nakon izlaska iz skrbi) primorana vratiti se u biološku obitelj.

Plan izlaska iz skrbi

Primjeri prakse i što je još potrebno imati na umu

Zajednički tekst autora³

U procesu izrade *OkvirKO*-a razmjenjivali smo iskustva i mišljenja o tome na koje se sve načine trenutno pruža podrška mladima u procesu izlaska iz skrbi. Složili smo se s time da socijalni radnici u Centrima, matični odgajatelji odnosno udomitelji, zbog obima posla vrlo često ne stignu posvetiti dovoljno vremena mladoj osobi u procesu pripreme, te se priprema odvija stihijski.

Prepoznali smo pojedine dobre elemente u našoj i stranoj praksi, no prepoznali smo i neke administrativne organizacijske prepreke koje umanjuju efekt postojeće podrške. Neke od tih prepreka vrlo je lako riješiti, no neke zahtijevaju veće organizacijske promjene. *OkvirKO* se usmjerio na osnovne kompetencije koje bi mladi trebali razviti i kako bi taj proces u cjelini trebao izgledati, no svjesni važnosti razrješavanja prepreka, odlučili smo dio *OkvirKO*-a posvetiti i njima.

Prikazi rada s mladima u ustanovama socijalne skrbi

U procesu pisanja *OkvirKO*-a poslali smo upit ustanovama i udomiteljskim obiteljima da s nama podjele iskustva organiziranja pružanja podrške mladima u procesu izlaska. Vidjet ćete da su pojedine ustanove našle kreativna rješenja za neke od prepreka. Zahvaljujemo svima koji su se odazvali pozivu. Vjerujemo da će ovi opisi dati sliku raznovrsnosti prakse u Hrvatskoj.

Nemogućnost da mladi u stambenoj zajednici sami idu u nabavku i u našem je slučaju zapreka u potpunom osamostaljivanju. Ipak, naši mladi stanari sudjeluju u nabavi namirnica u veletrgovini jednom do dva puta mjesečno u pratnji odgajateljice ili/i domske ekonomke. U toj su trgovini artikli izloženi na policama ispod kojih je izložena cijena. Prije odlaska u nabavku sastavljaju listu potrebnih namirnica i okvirno znaju koliko novaca mogu potrošiti, pa sami prate prema izloženim cijenama. Konačni iznos nije strogo limitiran na lipu, pa ukoliko potroše manje od predviđenog, sljedeći put mogu to nadoknaditi, odnosno ukoliko prekorače limit, sljedeći put će potrošiti manje. Veći je problem što, osim u slučajevima kad koriste vlastiti novac, ne mogu ići u trgovinu kako i koliko žele, dnevno, višekratno, već organizirano dva puta mjesečno. Ipak, kako bi se osjećali i postajali slobodniji u trošenju i raspolaganju novcem namijenjenim ishrani, uspjeli smo ishoditi iz blagajne mjesečno po 100 kn gotovine za svakog pojedinačno za potrebu dnevne kupovine kruha, peciva, krafni, bureka... svega onog što nabavlja više puta mjesečno, a spada u osnovne potrebe.

³ Tekst se temelji na ishodima diskusija cjelokupne radne skupine, a za potrebe priručnika uredili su ga Sunčana Kusturin i Krešimir Makvić

Višegodišnje iskustvo ukazuje na to da je manji problem nedostatak kulinarskog umijeća, a veći nedostatak inicijative, a nekad i manjkavo tehničko znanje o detaljima oko kuhanja, npr. količina za određeni broj osoba. U tu svrhu organiziramo radionice kuhanja s unaprijed pripremljenim jelovnikom „od juhe do deserta” i posebno razrađenim radioničkim dijelom koji se odnosi na količine namirnica (koliko riže po osobi, koliko krumpira, tjestenine...) i podjelom poslova. Na posljednjoj takvoj radionici sudjelovali su i mladi koji još ne žive u stambenoj, ali su ozbiljni kandidati za jesensko useljenje, što se pokazalo dobrim načinom za upoznavanje budućih sustanara.

Konflikte na osobnom planu među sustanarima rješavamo komunikacijskim radionicama, ali se u posljednje vrijeme pokazalo kao učinkovito organiziranje radionica međusobnog upoznavanja (kad nema dovoljno učesnika stanarima priključujemo buduće stanare) koje sadrže brojne vježbe predstavljanja i prepričavanje događaja iz života mlade osobe s naglaskom na ključne događaje. Shvatili smo, naime, da međusobna zamjeranja izostaju kad se mladi bolje upoznaju i povežu uviđajući međusobne sličnosti u životnim pričama. Navedeno doprinosi razvoju empatije na širem planu.

Različite generacije stanara imaju različite potrebe, pa se organiziraju različiti sadržaji sukladno tome tko trenutno živi u stambenoj zajednici. Korisni su evaluacijski upitnici pred izlazak, a od svih korisnih sadržaja koji se usvajaju tijekom boravka svi stanari uvijek naglase da im je najviše trebala PODRŠKA. Razvili smo praksu organizirane podrške putem „Mjera pomoći mladima koji izlaze iz Doma ili stambene zajednice” kojima jasno dajemo do znanja da nastavljamo s pružanjem podrške, ali i konkretne pomoći. Tako odlazimo na mjesta budućeg stanovanja mladog čovjeka iz stambene zajednice, pomažemo prilikom selidbe, organiziramo susrete s partnerima, nudimo i dajemo psihološku i drugačiju pomoć širokog spektra, pomažemo u administrativnim poslovima, pravno savjetujemo i upućujemo na korištenje sustava skrbi koji se nudi.

Daniela Vukelja, mag.soc.ped. ,
odgajateljica u Stambenoj zajednici Dječjeg doma “Pula”

Dom za djecu i mlađe punoljetne osobe „Braća Mažuranići“ u Novom Vinodolskom nema stambenu zajednicu, ali je unutar doma opremljen stan u kojem trenutno borave četiri djevojke srednjoškolskog uzrasta. Djevojke u stanu samostalno pripremaju jela, brinu o urednosti prostora, peru i glačaju odjeću...

Također, ove je godine u domu opremljena čajna kuhinja u kojoj će i ostala djeca srednjoškolskog uzrasta, uz podršku odgajatelja, pripremati jela. Budući da dom nema dislociranu stambenu zajednicu, korisnici ne odlaze u kupnju, već sve potrebne namirnice dobivaju od kuharice u domu.

Svi se srednjoškolci uče pravilnom rukovanju kućanskim aparatima te samostalno peru i glačaju odjeću.

Većina korisnika srednju školu pohađa u Rijeci (45 km od Novog Vinodolskog) zbog čega svakodnevno koriste usluge javnog prijevoza, što uvelike doprinosi njihovom osamostaljivanju kao i razvijanju socijalnih vještina. Korisnici potpuno samostalno obavljaju različite administrativne obveze (izrada mjesečnih karata, izrada osobnih dokumenata, otvaranje računa, prijava na HZZ), kupnju odjeće i obuće i liječničke preglede. Također, samostalno traže poslove tijekom ljetnih praznika i izrađuju za to potrebne dokumente.

Korisnicima koji napuštaju ustanovu pruža se podrška u traženju zaposlenja i stana, ali najveći dio obave samostalno (razgovor s poslodavcem, razgovor sa stanodavcem i dr.).

*Dom za djecu i mlađe punoljetne osobe
„Braća Mažuranići“, Novi Vinodolski*

U našoj ustanovi postoje dvije stambene zajednice. Dvosoban stan je predviđen za mladiće, a trosoban stan za djevojke.

Trenutno imamo djevojke u trosobnom stanu.

Cilj odgojnog rada je pružiti mladima multidisciplinarnu i sveobuhvatnu podršku i pomoć u procesu odrastanja i sazrijevanja, a krajnji cilj je osamostaljivanje.

Mladi iz naše ustanove prošli su kroz nekoliko projekata: „Na izvoru samostalnosti“ i „Osnaživanje mladih kroz samostalan život“. Kroz te projekte prošli su kroz nekoliko radionica koje su puno pomogle mladima, kao i odgajateljima, u usmjeravanju na što kvalitetniji svakodnevni rad s mladima. Te su se radionice provodile u stambenoj zajednici, druženje uz kuhanje, pozivanje gostiju na ručak, kolače...

Mladi u našoj stambenoj zajednici ne mogu sami kupovati namirnice, taj dio realiziraju svakih 14 dana u ustanovi koristeći popis potrebnih namirnica koji napišu samostalno i u međusobnom dogovoru. To je riješeno na način da se namirnice podižu u našoj ustanovi kod ekonoma doma.

Kupovina odjeće i obuće također se provodi putem ustanove u određenom iznosu.

Odgajatelj redovito obilazi stambenu zajednicu gdje s djevojkama dogovara i prati dnevna događanja. Djevojke su već upućene u svakodnevne obveze koje sačinjavaju spremanje, kuhanje, pranje rublja, glačanje, učenje, odlasci na praksu. Sve aktivnosti realiziraju se u njihovom međusobnom dogovoru.

Jedna djevojka iz stambene zajednice ovu školsku godinu bila je vrlo aktivna u pripremama za upis na glumačku akademiju. Vlakom je samostalno odlazila u Osijek na pripreme. Uspješno se snalazila u drugom gradu. Početkom srpnja otišla je samostalno u Split na prijemni ispit na Akademiju glumaca. Sva novčana sredstva koja je dobila uredno je opravdala, priloživši karte, uplatnice, račune u računovodstvo doma.

Također, djevojka je po završetku školovanja otišla sezonski raditi na more, po povratku s mora u Vinkovce, samostalno je našla zaposlenje kao i stambeno rješenje.

Mladić koji je završio školu, samostalno pronalazi posao i stambeno rješenje. Djevojka koja u Puli studira zaposlena je preko studentskog servisa, vrlo je samostalna, savjesna i brižna.

Uz povjerenje naših mladih u nas i naše u njih, postizemo dobar kontakt i suradnju kroz svakodnevni rad i kontakt s njima. U nekim situacijama povjerenje korisnika u odgajatelje zna biti poljuljano, najčešće onda kada odgajatelj ne donosi samostalno odluku (a koja proizlazi iz procjene i odnosa s korisnikom), već je potrebno odobrenje stručnog tima ili nadređene osobe.

*Dječji dom „Sv. Ana“, Vinkovci
Odgajateljice: Katica i Snježana*

Primjeri rada u stambenoj zajednici:

Mjesečna kupovina namirnica

Kupovina se odvija u trgovini koju odabere korisnik za određeni novčani iznos. Korisnici odlaze u pratnji odgajatelja, a sami odabiru trgovine. Na raspolaganju imaju iznos od 650,00 kn (na bazi mjesečne potrošnje po korisniku za 2012.)

Sezonska kupovina odjeće i obuće

Korisnicima je ponuđeno nekoliko trgovina (a neke su sami odabrali) te za određeni novčani iznos mogu kupiti artikle prema vlastitom odabiru.

Odlazak iz ustanove

Pri odlasku iz ustanove korisnicima se pruža pomoć pri pronalasku smještaja (upućivanje, informiranje, traženje adekvatnog smještaja – stan, soba, studentski dom).

Materijalna potpora

Korisnicima se pruža pomoć pri iznalaženju novčanih potpora (stipendija, životno osiguranje, pomoć CZSS studentima).

Kao poteškoće prepoznajemo

- dobivanje ugovora o radu pri zasnivanju radnog odnosa
- smještanje korisnika po prestanku boravka u stambenoj zajednici, a koji nemaju novčanih primanja niti mogućnost povratka u obitelj.

Temeljem navedenog predlažemo da mladi dobiju dodatne bodove ili da imaju prednost pri prijavi na gradsku listu stanova.

*Dječji dom "Ivana Brlić Mažuranić", Lovran
Sonja Kaplan, prof.*

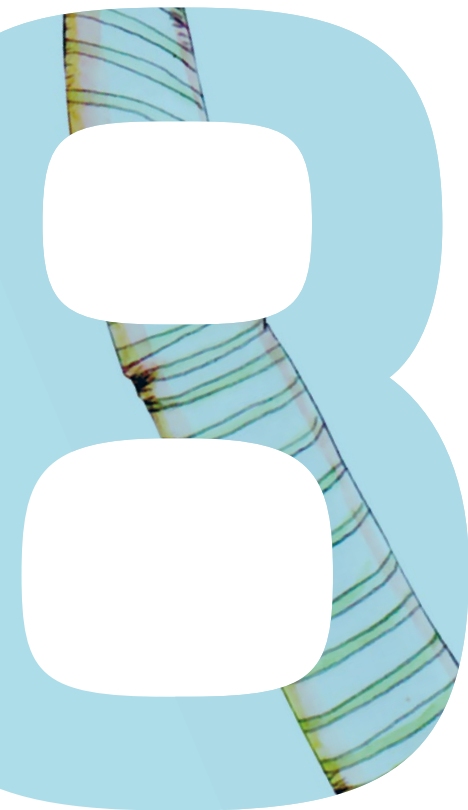
Podržavamo vaš projekt Osnaživanja mladih osoba u procesu izlaska iz skrbi i slažemo se s navedenim prijedlozima i poteškoćama.

Najvećom zaprekom za ostvarivanje takvog plana smatramo nedostatak stručnog kadra u svim uključenim institucijama, jer proces pripreme iziskuje kontinuirano praćenje i stručni rad s mladom osobom i njegovom obitelji.

Već praćenje djece i mladih tijekom života izvan biološke obitelji predstavlja kontinuiranu procjenu okolnosti, pripremu za izlazak uz stalnu procjenu faktora mogućnosti ostvarivanja osamostaljivanja. Takav rad iziskuje velik trud i angažman kojeg je vrlo teško ostvariti u postojećim okolnostima svakodnevnog rada.

Zato je od velike važnosti uspostavljanje kvalitetne suradnje s postojećim udrugama u lokalnoj zajednici, koje u suradnji s CZSS-om i ustanovom imaju mogućnost, putem svojih volontera, radionica ili na neki drugi način, pomoći mladima u njihovom osamostaljivanju i svakodnevnim obvezama.

*Predstojnica Podružnice Maksimir Centra za socijalnu skrb Zagreb
mr. Ksenija Sviben, prof. psihologije*

Prikaz prepreka i prijedlozi rješenja

Temeljem svih dobivenih opisa, naših uvida i diskusija kreirali smo popis prepreka. No, kako bismo Vas inspirirali i kako bismo omogućili da se naši i strani primjeri dobre prakse nađu u širokoj primjeni, donosimo Vam i primjere zanimljivih rješenja postojećih problema.

U Izraelu nevladina organizacija mladima pruža podršku temeljenu na sljedećem konceptu:

- mjesto za život
- mjesto za boravak (priču, jelo, korištenje računala)
- mjesto za učenje (mladi dobivaju školarinu, ali i pomagača koji već neko vrijeme koristi taj oblik potpore; mlada osoba preuzima obvezu da će naredne godine ona pomagati drugoj mladoj osobi.)
- mjesto za građanska prava.

U Norveškoj su mladima iz skrbi usluge dostupne do 23. godine, što podrazumijeva pravo na razgovor, savjetovanje, stanove, novac, edukaciju. Posebna se pažnja posvećuje procjeni motivacije mlade osobe te postoji mogućnost da se mladoj osobi ne odobri korištenje određene usluge. Također, usluga se može obustaviti ukoliko mlada osoba ne koristi uslugu u skladu s dogovorom ili ne pokaže odgovarajuću motivaciju. Ukoliko mlada osoba odbije savjetovanje odmah po izlasku iz skrbi, stručnjak zadužen za nju dužan ju je nazvati za godinu dana i ponovo joj ponuditi tu istu, kao i druge usluge.

U Škotskoj se dodatna podrška pruža mladima do 19. ili 21. godine, ovisno o tome da li se još uvijek školuju. Kad mlada osoba navrší 16 godina kreira se plan izlaska (*pathway plan*) koji se evaluira svakih 6 mjeseci. Podršku mladima pruža osobni savjetnik (*personal advisor; personal life coach*). Ta osoba može biti bilo tko, a ne nužno profesionalni socijalni radnik. To je osoba od koje mlada osoba želi dobiti podršku, no u praksi su to najčešće socijalni radnici ili drugi stručnjaci. Oni preuzimaju ulogu Voditelja slučaja (*case manager*), a Voditelj slučaja u centru prepušta mu svoju ulogu.

U SAD-u mladima podršku pružaju „*transitional facilitators*“ koji im pomažu pri prevladavanju emotivnih i ponašajnih poteškoća u tranziciji ka samostalnosti. Naglašava se važnost neovisnosti (*independance*) od sustava skrbi i transfer ka međuovisnosti (*interdependance*).

U Nizozemskoj mladima podršku pruža „aftercare coach“, a dužina pružanja te usluge varira i uglavnom je duža od jedne godine.

Stanovanje

U Rumunjskoj je nevladina organizacija pružala mladima mogućnost smještaja po izlasku iz skrbi, no mladi nisu željeli štedjeti i postali su neodgovorni. Odlučili su umjesto stana pružati pomoć kroz sufinanciranje troškova najma za stan kojeg sama mlada osoba iznajmi. Ova usluga dala je puno bolje rezultate. Podrška se mladima po izlasku iz skrbi pruža u naredne dvije godine.

SCUT Project and Advocacy Organisation for Care Leavers

Stanovanje je, uz temu zapošljavanja, jedna od ključnih za početak samostalnog života mlade osobe koja izlazi iz sustava skrbi. Uvidi i promišljanja do kojih smo došli:

Dio mladih ni mjesec dana prije izlaska ne zna kamo će ići (hoće li to biti stambena zajednica, obitelj ili stan). Stambeno pitanje mlade osobe moralo bi biti isplanirano puno ranije kako bi se na najmanju moguću mjeru sveli strah i stres koji nastaju te neizvjesnost gdje će mlada osoba živjeti nakon izlaska iz skrbi.

- Koncept stambene zajednice dobar je model prijelaznog rješenja stambenog pitanja, ali, nažalost, postojeći koncept ima određenih nedostataka:
  - Stambenom zajednicom nazivaju se različiti oblici skrbi (od onih gdje je odgajatelj prisutan 24 sata dnevno do onih gdje je prisutan samo par sati dnevno). Ne postoje jasni uvjeti ulaska u stambenu zajednicu, niti izlaska iz stambene zajednice, i ti kriteriji nisu transparentni. Važno je napraviti distinkciju između različitih stambenih oblika te kompetencija koje mladi u njima razvijaju. Također, potrebno je izraditi vrlo jasan plan rada za vrijeme trajanja boravka mlade osobe u stambenoj zajednici, zajedno s ugovorom koji jasno definira prava i obveze mlade osobe i nadležne ustanove koja upravlja stambenom zajednicom te specifične uvjete boravka.
  - Stambene zajednice nisu dostupne svim mladima koji izlaze iz sustava skrbi. To se posebno odnosi na mlade koji izlaze iz udomiteljskih obitelji te iz odgojnih ustanova ili sustava pravosuđa.
  - Ponekad se u stambene zajednice smještaju samo mladi istog spola. To dovodi do toga da kapacitet nije popunjen, a potreba za smještajem postoji. Učenje suživota sa suprotnim spolom važan je dio učenja punoljetnih mladih osoba.
  - Događa se da pojedine ustanove imaju stambene zajednice koje su prazne u određenom periodu, a u tom istom periodu mladi iz drugih

ustanova ne mogu u stambenu zajednicu jer su kapaciteti stambene zajednice njihove ustanove već popunjeni. Bilo bi dobro da se stambene zajednice, neovisno o tome kojoj ustanovi pripadaju, povežu i da se mladima omogući odlazak u stambene zajednice drugih ustanova.

- Veliki problem unutar stambene zajednice jest raspolaganje financijama. Uglavnom je praksa da se hrana i ostale potrepštine naručuju bez sudjelovanja mladih, a na taj se način plaćaju i računi. Ako mladi i sudjeluju u izboru hrane, to je najčešće preko interneta te oni zapravo ne dobivaju iskustvo odlaska u dućan. Slična je situacija i s računima za režije, oni najčešće glase na ustanovu i mladi ih niti ne vide, a kamoli da znaju kako se oni sve mogu plaćati. Prijedlog bi u ovom slučaju bio da se u ugovoru dogovori i financiranje odnosno sufinanciranje režija mlade osobe. Predlažemo da se omogući određen način financiranja koji bi dopuštao da mladi sami obavljaju nabavku hrane i ostalih potrepština, ako ne gotovinom onda na neki drugi način, ali da sami imaju mogućnost odabira, uz pomoć i podršku odgajatelja, te da imaju uvid u režijske troškove stambene zajednice i na taj im se način omogući učenje i na ovom području.

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srbije donosi sljedeće usluge za mlade iz skrbi:

1. **Usluge podrške za samostalan život:** osobna asistencija; stanovanje uz podršku; obuka za samostalan život i druge vrste podrške neophodne za aktivno sudjelovanje korisnika u zajednici;
2. **Savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge:** savjetovanje; obiteljska terapija; medijacija; intenzivne usluge podrške obitelji u situaciji krize; SOS linije; usluge u održavanju obiteljskih odnosa i ponovnog ujedinjenja obitelji; savjetovanje i edukacija roditelja, udomitelja i usvojitelja i druge savjetodavne i edukativne usluge i aktivnosti;
3. **Usluge smještaja:** smještaj u rodbinskoj ili drugoj obitelji; domski smještaj; smještaj u prihvatilišta i druge vrste smještaja.

Mladima su na raspolaganju različiti oblici stanovanja uz podršku. Jedan od oblika je i beneficirano stanovanje. Jedinice regionalne i lokalne samouprave osiguravaju stanove za mlade te mladi mogu u njima živjeti po izlasku iz skrbi. Tijekom korištenja stanova imaju kontinuiranu podršku Centara za socijalnu skrb i savjetnika za osamostaljivanje. Savjetnici su posebno educirani za pružanje podrške mladima iz skrbi. Kolege iz Republike Srbije ističu da mladi često te stanove doživljavaju kao produžetak skrbi te je potrebno uložiti dodatne napore vezane uz ugovaranje smještaja s mladima i njihovo sufinanciranje od mladih.

Neki gradovi imaju pravilo koje kaže da osoba koja želi ostvariti pravo na takozvane socijalne stanove mora u tom gradu biti prijavljena određen broj godina (u gradu Zagrebu to je 10 godina). Mladi koji su često seljeni iz jedne u drugu ustanovu ne mogu ostvariti to pravo. Predlažemo da se za mlade iz skrbi kreiraju posebni kriteriji za dobivanje prava za korištenje takvih stanova.

Obrazovanje

Danski primjer dobre prakse „naknadnih obrazovnih šansi“

Danska ima dugogodišnju tradiciju cjeloživotnog učenja. U 2008. gotovo svaki treći stanovnik u dobi od 25 do 64 godine sudjelovao je u obrazovnim aktivnostima, kako javno financiranim, interno organiziranim na radnom mjestu, tako i u edukacijskim programima i tečajevima u privatnim ustanovama. Obrazovanje i osposobljavanje za odrasle organizira se na svim razinama.

Opće obrazovanje odraslih i strukovno obrazovanje i osposobljavanje kreće se od neformalnog obrazovanja do kvalificiranog općeg obrazovanja i kontinuiranog stručnog obrazovanja. Općenito, programi i ispiti prilagođavaju se iskustvu i interesima odrasle osobe, a u nekim slučajevima mogu se formalno priznati prijašnja formalna i neformalna učenja.

Obrazovanje u velikoj mjeri utječe na kvalitetu budućeg života mladih iz skrbi. Uvid i promišljanja do kojih smo došli:

Mlade iz sustava skrbi uglavnom se potiče da upisuju trogodišnje strukovne škole što im kasnije otežava nastavak obrazovanja. Često ta zanimanja nisu tržišno konkurentna. Dio mladih istaknuo je da su bili prisiljeni upisati određene škole koje ih zapravo ne zanimaju. Predlažemo da mladi iz skrbi imaju dodatne bodove pri upisu, te da imaju veću slobodu u odlučivanju koju će srednju školu upisati.

- Obrazovni sustav u Hrvatskoj ne pruža dovoljno odgovarajućih naknadnih prilika djeci i mladima koji iz različitih razloga „ispadaju“ iz redovnog obrazovnog procesa ili se upisuju u škole koje se kasnije pokažu za njih neodgovarajuće. Ovo posebno pogađa djecu i mlade u alternativnoj skrbi, a naročito mlade smještene u odgojne domove koji imaju interne škole u kojima se obrazuju za pomoćna zanimanja. Budući da su prilike za kasnije besplatno obrazovanje (dokvalifikacije, prekvalifikacije) malobrojne, mnogi mladi iz skrbi nemaju priliku obrazovati se u skladu sa svojim interesima i mogućnostima.
- Mladi često imaju poteškoća u savladavanju školskog gradiva, trebaju dodatnu podršku i često se ne uzimaju u obzir kao olakotne okolnosti

otežavajuće prilike u kojima su odrastali. Često nemaju pravo na pogrešku te se događa da zbog toga ne završavaju školovanje.

- Pristup visokom obrazovanju otežan im je jer često nemaju položenu državnu maturu, potrebne su im instrukcije da bi je položili i imaju mnoštvo poteškoća u prilagodbi na studentski život i obveze. Dodjeljivanje mentora unutar fakulteta koji bi pružao mladima podršku pri upisu i studiranju riješio bi dio ovih poteškoća.
- Prilikom smještaja u ustanovu ne vodi se računa o tome postoji li u gradu gdje je ustanova i srednja škola koja zanima mladu osobu. Ukoliko mlada osoba poželi upisati srednju školu koje nema u njegovom trenutnom mjestu stanovanja, predlažemo da joj se omogućiti smještaj u mjestu gdje takva škola postoji.
- Mladi imaju loša iskustva sa stručnom praksom i kroz nju uglavnom ne nauče raditi te su tržišno nekonkurentni. Često su stigmatizirani od poslodavaca odnosno obrtnika. Predlažemo ulaganje dodatnih napora u edukaciju i selekciju majstora na praksi te dodatno mentoriranje i podržavanje mladih.
- Mladi koji studiraju imaju pravo na smještaj u studentskim domovima, no ne mogu u svim domovima taj smještaj koristiti i tijekom ljeta. Predlažemo da se dio mjesta u studentskim domovima osigura za mlade iz skrbi i preko ljeta jer ta studentska soba zapravo je njihov dom.
- Postoje stipendije za mlade iz skrbi koji studiraju, no nedostaju stipendije koje bi pokrivale troškove završavanja trećeg ili četvrtog razreda srednje škole ili prekvalifikacije. Predlažemo da se redovne stipendije koje dodjeljuje gradska poglavarstva ili zaklade prošire i na mlade iz skrbi koji nisu na redovnom školovanju (pohađaju večernje škole) i da za njih ne treba imati izvrstan školski uspjeh, već da se dodjeljuju na temelju socijalnih prilika.

Financije

- Kod izazova vezanih uz financiranje prepoznati su sljedeći ključni izazovi:
- Džeparac djece i mladih u skrbi jednak je za sve dobne uzraste i iznimno je nizak. Predlažemo da se džeparac dodjeljuje mladima prema kronološkoj dobi, a ne svima jednako, zbog različitih potreba djece i mladih.
  - Iskustva iz prakse pokazuju da postoje velike razlike u donošenju odluka kod participacije u troškovima smještaja, a koji se uzimaju iz kategorije osobnih primanja. Predlaže se ujednačavanje praksi Centara za socijalnu skrb kod donošenja odluka o participaciji, te da ta participacija bude minimalna kako bi mlada osoba pri izlasku imala na raspolaganju više sredstava za početak samostalnog života.

Mladi su isticali da im se odjeća i obuća kupuju preko ustanove odnosno da svi imaju iste trenirke, tenisice i slično. Na taj način postaje iznimno vidljivo da su iz ustanove, a ni ne daje im se prilika da sami nauče kupovati sebi odjeću.

Pojedine ustanove (Dom za djecu „Maestral“) sklopile su dogovore s poduzećima da se mladima uplaćuje životno osiguranje. SOS Dječje Selo Hrvatska putem kumstava prikuplja novčana sredstva koja mladima pomažu u razdoblju osamostaljenja. Također, dio mladih s navršениh 18 godina nasljeđuje dio obiteljskog novca.

Problem je u tome što mlada osoba do tada nije raspolagala s većim količinama novca. Mladi su obično cijeli život proveli bez novca u stalnoj čežnji za nečim te u situaciji kada tako „gladni“ dobiju veliku količinu novca iznimno često donose krive odluke i potroše sav novac u roku od par mjeseci.

Jedno od rješenja koje je „Maestral“ pronašao jest to da se s osiguranjem dogovori da mladi sredstva ne dobiju odmah, već da dobivaju mjesečne iznose.

U Bugarskoj je veliki naglasak stavljen na podršku obitelji i prevenciju institucionalizacije. Sredstva kojima bi se platio smještaj mlade osobe u instituciju ulažu se u obitelj kroz razne financijske i savjetodavne usluge. U sustav podrške mladima uvedena je osoba koja se zove „person of reference“ i koja dolazi iz okoline mlade osobe te joj može i želi pružiti podršku izvan formalnog sustava podrške.

Kreiran je priručnik za stručnjake koji rade s mladima u procesu izlaska iz skrbi i radna bilježnica za mlade. Oboje je dostupno na:

CLIP workbook: http://www.iss-bg.org/en/documents/uploads/Publications/CLIP%20Workbook_en.pdf

CLIP manual: http://www.iss-bg.org/en/documents/uploads/Publications/CLIP_Manual_en.pdf

Zapošljavanje

Izazovi u području zapošljavanja ključni su za mladu osobu koja izlazi iz sustava alternativne skrbi jer su posao i prihod osnova njenog samostalnog života. Bez obzira na situaciju na tržištu rada koja se mijenja, potrebno je osigurati neke dodatne povlastice i podršku mladima koji izlaze iz sustava alternativne skrbi.

- U ovom području predlažemo da poslodavci imaju porezne olakšice pri zapošljavanju mladih koji izlaze iz sustava, te da mladi imaju određenu pozitivnu diskriminaciju pri selekciji, posebno kad se javljaju na natječaj za radna mjesta u javnim ustanovama.
- Nadalje, za maloljetnike koji rade sezonski ili se žele zaposliti nakon završene trogodišnje strukovne škole predlažemo posebno dogovaranje suradnje s **učeničkim i studentskim servisima**, te za sezonske poslove izradu baze poslodavaca koji su senzibilizirani za mlade iz sustava.

Zaključno, predlažemo nastavak dobre prakse HZZ-a koji je uveo savjetnike za mlade iz sustava alternativne skrbi.

U Engleskoj se kroz projekt „Kvaka 22“ prati razvoj zakona i osigurava se da se glas mladih iz skrbi čuje u različitim zakonodavnim procesima. U projektu „care2work“ radi se s poslodavcima koji zapošljavaju mlade iz skrbi. Unutar organizacije poslodavca mladi imaju mentora i on je jedini koji zna da je ta mlada osoba iz skrbi. Mladima se osigurava i dodatna edukacija kako bi se osposobili za poslove koji su poslodavcima potrebni. Imaju partnerstva s nekima od vodećih hotelskih lanaca.
NCAS, Advocacy Organisation

Zavod za zapošljavanje u Austriji prepoznao je vrijednost neformalne edukacije odnosno radionica teatra potlačenih u koje se uključuju siromašne skupine mladih. Temeljem toga svi mladi koji su uključeni u radionice teatra potlačenih mogu ostvariti pravo na financijsku potporu koju imaju i svi nezaposleni mladi tijekom uključenosti u druge treninge za unapređene vještine koje pruža Zavod.

U Irskoj postoje osobni savjetnici koji surađuju sa socijalnim radnikom. Za razliku od socijalnog radnika, savjetnik ima ulogu zagovaratelja prava mlade osobe, pomaže mu u planiranju životnog puta i pojašnjava mu sva prava. Osobni savjetnici nisu nužno socijalni radnici, ali su osobe koje imaju iskustva rada s mladima, imaju završen fakultet i dobro poznaju sustav socijalne skrbi. Zaposleni su u ustanovi koja bi bila pandan našeg centra za socijalnu skrb.

Plan životnog puta (*pathway plan*) kreira se s mladom osobom kad ona navrší 15 godina. Mlada osoba može primati podršku sve do 25. godine života.

Postoje takozvana zaštićena radna mjesta na koja se mogu javiti samo mladi iz skrbi (npr. administracija u bolnici). Državne službe moraju odrediti postotak radnih mjesta koja su za mlade iz skrbi. Mladi koji se zaposle dobivaju podršku kako bi se spriječilo da dobiju otkaz nakon što prvi puta učine neku pogrešku.

Korištena literatura

1. Abrams, L.S. (2006). From Corrections to Community: Youth Offenders' Perceptions of the Challenges of Transition. *Journal of Offender Rehabilitation*, 44 (2-3), 31-53.
2. Ajduković, M. & Radočaj, T. (2008). *Pravo djeteta na život u obitelji*. Zagreb: Ured Unicefa za Hrvatsku.
3. Altchuler, D.M. i Armstrong, T.L. (2001). Reintegrating high risk juvenile offenders into communities: Experiences and prospects. *Corrections Management Quarterly*, 5 (3), 72-88.
4. Altchuler, D.M. i Armstrong, T.L. (2002). Juvenile corrections and continuity of care in a community context – The evidence and promising directions. *Federal Probation*, 66 (2), 72-78.
5. Altchuler, D.M. i Brash, R. (2004). Adolescent and teenage offenders confronting the challenges and opportunities of reentry. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2 (1), 72-87.
6. Bakić, D. (2001). Neke relacije ponašanja u ustanovi i postinstitucionalnog ponašanja maloljetnih počinitelja kaznenih djela. *Revija za rehabilitacijska istraživanja*, 37 (2), 203-211.
7. Barton, W.H. (2006). Incorporating the Strengths Perspective into Intensive Juvenile Aftercare. *Western Criminology Review*, 7 (2), 48-61.
8. Berridge, D. (2007). Theory and explanation in child welfare: education and looked after children. *Child and Family Social Work*, 12, 1-10.
9. Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & Wade, J. (1995). *Moving on: Young people and leaving care schemes*. London: HMSO.
10. Cameron, S. & Maginn, C. (2011). *Achieving positive outcomes for Children in Care*. London: Sage Publications.
11. Cashmore, J. i Paxman, M. (1996). *Longitudinal Study of Wards Leaving Care*. Sydney, NSW: Department of Community Services.
12. Chung, H.L., Carol, A.S., Edward, P.M. (2007). An empirical portrait of community reentry among serious juvenile offenders in two metropolitan cities. *Youth Violence and Youth Justice*, 34 (11), 1402-1426.
13. Clayden, J. & Stein, M. (2005). *Mentoring Young people leaving care: Someone for me*. Joseph Rowntree Foundation: University of York.
14. Contreras, L., Molina, V., del Carmen Cano, M. (2011). In search of psychosocial variables linked to the recidivism of young offenders. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 3 (1), 77-88.
15. Courtney, M. E., Roderick, M., Smithgall, C., Gladden, R. M., Nagaoka, J. (2004).
16. Issue brief: The educational status of foster children. Chicago, IL: Chapin Hall.

17. Daining, C. & DePanfilis, D. (2007). Resilience of youth in transition from out-of-home care to adulthood. *Child and Youth Services Review*, 29, 1158 – 1178.
18. Dawes, G. (2008). The challenges of reintegrating young offenders back to their communities: The casework perspective. Preuzeto s: <http://www.tasa.org.au/uploads/2011/05/Dawes-Glenn-Session-40-PDF.pdf> (8.02.2012.)
19. Dixon, J., Wadw, J., Byford, S., Weatherly, H. & Lee, J. (2006). *Young people leaving care: A study of costs and outcomes*. York: University of York.
20. Evans, D.G. (2005). Current Issues in Community, *Corrections Today*, 2 (1). 76-78. Preuzeto s: <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=15864020> (8.02.2012.)
21. Fagan, J.E. (1990). Social process of delinquency and drug use among urban gangs. U: *Gangs in America* Huff, C.R. (ur.), Newbury Park: CA: Sage Publications, 183-219.
22. Garfinkel, L. (2010). Improving family involment for juvenile offenders with emotional/behavioral disorders and related disabilities. *Behavioral Disorders*, 36 (1), 52-60.
23. Gendreau, P. , Andrews, D.A. (1990). Tertiary Prevention: What the Meta-Analysis of the Offender Treatment Literature Tell Us About What Works. *Canadian Journal of Criminology*, 32 (1), 173-184.
24. Greenwood, P. (2008). Prevention and intervention programs for juvenile offenders. *The future of children*, 18 (2), 185-210.
25. Griffith, A. K., Trout, A. L., Chmelka, M. B., Farmer, E. M. Z., Epstein, M. H., Reid, R., Orduna, D. (2009). Youth departing from residential care: A gender comparison. *Journal of Child & Family Studies*, 18, 31-38.
26. Hanich, N. (2012). *Priprema mladih za izlazak iz dječjeg doma*. Diplomski rad. Zagreb: pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
27. Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2009). Young people leaving care in Sweden. *Child & Family Social Work*.15, 118-127.
28. Holland, S. (2009). Listening to children in care: a review of methodological and theoretical approaches to understanding looked after children's perspectives. *Children and Society*, 23 (3), 226 – 235.
29. Hoyer, I., Johansson, H., Hill, M., Cameron, C & Jackson, S. (2009). State of the art Consolidated Literature Review: The Educational Pathways of Young People form Public Care background in Five EU Countries. <http://tcru.ioe.ac.uk/yippee>.
30. Huscroft-D'Angelo, J. N. (2012). Male and female perceptions of aftercare supports andservices. Doktorska disertacija. Sveučilište u Nebraski.

31. Jackson, S. & Saradev, D. (2001). Better Education, Better Futures: research, practice and the views of young people in care. Ilford: Barnardo's.
32. Jeđud, I. (2011.) Doprinos perspektive korisnica Odgojnog doma Bedekovčina razumijevanju rizičnosti kod djevojaka. Doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
33. Katsiyannis, A., Archwamety, T. (1997). Factors related to recidivism among delinquent youths in a state correctional facility. *Journal of child and family studies*, 6 (1), 43-55.
34. Keeley, J. H. (2006). Will adjudicated youth return to school after residential placement? The results of a predictive variable study. *The Journal of Correctional Education*, 57 (1), 65-85.
35. Kelek, I. (2006). Posttretmanska zaštita: perspektiva korisnika. Neobjavljeni diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
36. Klarić, I. (2011): Život nakon institucije u doživljaju mladih iz odgojnih zavoda Turopolje. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
37. Koller-Trbović, (2011): Interni materijal.
38. Koller-Trbović, N., Mirosavljević, A. (2005). Posttretman- pomoć nakon institucije ili što nakon tretmana. *Kriminologija i socijalna integracija*, 13 (2), 99-111.
39. Kusturin, S. (2002). Potrebe mladih u odgojnim ustanovama. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, 9 (2), 321-348.
40. Laklija, M. i Sladović Franz, B. (2013). Individualno planiranje za dijete u udomiteljskoj obitelji. Zagreb: Sirius.
41. Leichtman, M. (2006). Residential treatment of children and adolescents: Past, present, and future. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76, 285-294.
42. Lieberman, R. (2009). Redefining residential. *Residential Treatment for Children & Youth*, 26, 223-225.
43. Mallucio, A., Krieger, R. i Pine, B. (1990). Adolescence and their preparation for life after foster family care: An overview. U: Mallucio, A., Krieger, R. i Pine, B. (ur.) *Preparing adolescence for life after foster care: The central role of foster parents*. Washington, DC: Child Welfare League of America, Inc. 5 – 17.
44. Malmgren, K. W., Meisel, S. M. (2002). Characteristics and service trajectories of youth with serious emotional disturbance in multiple service systems. *Journal of Child and Family Studies*, 11, 217-229.
45. Mednes, P., Johnson, G. i Moslehudin, B. (2011). Effectively preparing young people to transition from out-of-home care. *Family Matters*, 89, 61 – 70.

46. Mejovšek, M. (1984): Rezultati katamnestičkih istraživanja uspješnosti zavodskog tretmana. U: Institucionalni tretman osoba društveno neprihvatljivog ponašanja. Zagreb: RZZSR RH, 43-51.
47. Mendes, P. i Moslehudin, B. (2006). From dependence to Interdependence: Towards Better outcomes for Young People Leaving State Care. *Child Abuse Review*, 15, 110 – 126.
48. Milošević, S. (2011). Priprema mladih za izlazak iz stambene zajednice. Diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
49. Ministarstvo socijalne politike i mladih. (2010). Standardi kvalitete socijalnih usluga u djelatnosti socijalne skrbi. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih. Preuzeto s: http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/socijalna_skrb/standardi_kvalitete_socijalnih_usluga (1.112.2013.)
50. Mulder E., Brand E., Bullens R., Van Marle H. (2010). A classification of risk factors in serious juvenile offenders and the relation between patterns of risk factors and recidivism. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20 (1), 23-38.
51. Nahab, L. K., (2009). Looked after young people and their transition into independent living: what are the difficulties encountered? Diplomski rad. Manchester: MA Social Work Course at Manchester Metropolitan University.
52. Oterholm, I. (2009). How do the children welfare services in Norway work with young people leaving care? *Vulnerable Children and Youth Studies*, 4, 2, 169 – 175.
53. Pinkerton, J. (2006). Developing a global approach to the theory and practice of young people leaving state care. *Child and Family Social Work*, 11, 191 – 198.
54. Pravilnik o vrsti i djelatnosti doma socijalne skrbi, načinu pružanja skrbi izvan vlastite obitelji, uvjetima prostora, opreme i radnika doma socijalne skrbi (2009). *Narodne Novine* 064/2009
55. Propp, J., Ortega, D. i Newheart, F. (2003). Independence or interdependence: rethinking the transition from „ward of the court“ to adulthood. *Families in Society*, 84, 259 – 266.
56. Raws, P. (2006). Building a Future. An Evaluation of Process and Outcomes of Services to Young People in Planned Residential Care Within Durham Social Services Childrens Homes. The University of York: Social Work and Development Unit.
57. Ryan, J.P., Yang, H. (2005). Family contact and recidivism: A longitudinal study of adjudicated delinquents in residential care. *National Association of Social Workers*, 31-41.
58. Sladović Franz, B. (2003). Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

59. Sladović Franz, B. (2012). Social support of Croatian students with in-care experiences. The 12th European Scientific Association on Residential and Foster Care for Children and Adolescents Conference (EUSARF), Glasgow, Škotska 4. – 7. 09. 2012., Programme & Abstract book „All our children“ Positive experiences, successful outcomes for looked after and other vulnerable children. Str. 59.
60. Sladović Franz, B. i Branica, V. (2013). The relevance and experience of education from the perspective of Croatian youth in-care. *European Journal of Social Work*, 16, 1, 137 – 152.
61. Smit, M., Laird, E. (1992). The Availability of Social Support after Residential Care. 193-201.
62. Somers, E. B. (2011). The role of social workers in reducing recidivism rates for juvenile offenders. Magistarski rad. California State University. Sacramento. SAD.
63. SOS Dječje selo Hrvatska. (2011.) Smjernice za alternativnu skrb o djeci- Okvir ujedinjenih naroda
64. SOS-Kinderdorf International (2007.) Quality 4Children- Standardi za izvanobiteljsku skrb o djeci u Europi-an initiative. Preuzeto s: http://www.sos-dsh.hr/include/pdf/SOS_quality4children_hr.pdf (1.12.2013.)
65. Stein, M. & Wade, J. (2000). *Helping Care Leavers: Problems and Strategic Responses*. London: Department of Health.
66. Stein, M. (2005). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and Youth Services Review*, 28, 422 – 434.
67. Stein, M. (2006). Research Review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 273–279.
68. Stein, M. (2009). *Quality Matters in Children's Services: Messages from Research*. London: Jessica Kingsley.
69. Steinberg, L., Chung, H.L. , Little, M. (2004). Reentry of young offenders from the justice system: A developmental perspective. *Youth Violence and Youth Justice*, 2 (1), 21-38.
70. Trout, A. L., Chmelka, M. B., Thompson, R. W., Epstein, M., Tyler, P., & Pick, R. (2010). The departure status of youth from residential group care: Implications for aftercare. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 67-78.
71. Ujedinjeni narodi. (1990). *Konvencija o pravima djeteta*. Preuzeto s: http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/FILENAME/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf (1.12.2013.)
72. UNDP (2006). *Izvješće o društvenom razvoju Hrvatska. Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj*. UNDP
73. Unrh,D., Povenmire-Kirk, T., Yamamoto, S. (2009). Perceived barriers and protective factors of juvenile offenders on their developmental pathway to adulthood. *Journal of Correctional Education*, 60, 201-224.

74. Vidović, L. i Ivković, Đ. (2010). Smjernice za alternativnu skrb. Zagreb: Ured Unicefa za Hrvatsku.
75. Vijeće Europe. (2009). Djeca i mladi u alternativnoj skrbi. Upoznaj svoja prava! SOS Dječje selo Hrvatska
76. Vlada Republike Hrvatske. (2011). Strategija razvoja sustava socijalne skrbi u RH. Preuzeto s: http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/socijalna_skrb/reforma_sustava_socijalne_skrbi (1.12.2013.)
77. Weiner, D. A., Abraham, M. E., Lyons, J. (2001). Clinical characteristics of children and
78. adolescents with substance use problems and implications for residential treatment.
79. *Psychiatric Services*, 52, 793-799.
80. Wheal, A. (2005). *The leaving care handbook*. Dorset: Russell House Publish
81. Whittaker, J.K. (1992). Enhancing Social Support for High Risk Youth and Their Families Following Residential Care. 81-100.
82. Whittaker, J. K. (2000). Reinventing residential childcare: An agenda for research and practice. *Residential Treatment for Children & Youth*, 17(3), 13-30.
83. Wiseman, E. N. (2008). Ready or not: Youth aging out of care. *Relational Child and Youth Care in Practice*, 21, 3, 15 – 26.
84. Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje (2012). *Narodne novine*, 133/2012.
85. Zakon o socijalnoj skrbi (2013). *Narodne novine* 157/13
86. Zakon o sudovima za mladež (2011, 2012). *Narodne novine*, 84/11, 143/12
87. Zakon o udomiteljstvu (2011, 2012). *Narodne novine*, NN 90/11, 78/12
88. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud Borić, I., Maurović, I., Miroslavljenović, A. i Ratkajec Gašević, G. (2012.) Što nam djeca govore o udomiteljstvu. Zagreb: Ured Unicefa za Hrvatsku

„... Osiguravanjem sudioničkog i suradničkog pristupa u istraživanju, ali i kreiranju ideja i prijedloga koji se tiču mladih, upravo s tim mladima, dala je autorima ovog priručnika odlučnost da moraju i mogu nešto pokrenuti i učiniti na unapređenju te prakse, a na dobrobit svih. Pritom je zanimljiv pristup autora svim mladim ljudima koji se na neki način nalaze pred ili u tom procesu kao skupini ljudi sa zajedničkim potrebama i rizicima, a često i sličnim rješenjima. Stoga se naglašava individualni pristup i participacija stručnjaka i korisnika, a ne diferencijacija. ...“

prof. dr. sc. NIVEX KOLLER TRBOVIĆ

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

„... Tekst je pisan na suvremen i pristupačan način što se odražava i u tome da čitatelju zapravo nisu ponuđeni ‘gotovi proizvodi’ i najbolje rješenja već mu je približen proces rasprave, uz dvojbe, pitanja i problematiziranje autora.

...

Također se sustavno promiče važnost osnažujuće terminologije i jezika koji treba biti razumljiv i pristupačan čitatelju koji dolazi iz bilo koje od navedenih perspektiva. S tim u vezi bih posebno istaknula problematiziranje termina ‘osamostaljivanja’ koji zapravo sugerira negativan i nepoželjan učinak na kapacitet mlade osobe da zatraži i dobije pomoć kada mu je potrebna...“

prof. dr. sc. KRISTINA URBANC

Studijski centar socijalnog rada

Udruga „Igra“ – za pružanje rehabilitacijsko-edukacijske i psiho-socijalno-pedagoške pomoći

SOS Dječje selo
Hrvatska

Dječji dom
„Maestral“

ISBN 978-953-55003-5-3